

# Sovon-Nieuws 2



28e jaargang  
juni 2015

In dit nummer o.a.:

- Grote Alexanderparkiet lijkt vaste voet aan de grond te krijgen
- Vogelatlas: Dodaars en Wulp voor het voetlicht
- Zo tel je: Boomvalken
- De winter van 2014/15 zag wit van de Grote Zilverreigers
- Christiaan Both en Bonte Vliegenvangers in de klei
- Veel kustbroedvogels van de Wadden nemen zorgelijk snel af



# Processen of patronen: geen of-of maar en-en

## Sovon-Nieuws

Nieuwsbrief van Sovon Vogelonderzoek Nederland over vogeltellingen, de vereniging en andere zaken betreffende vogels in Nederland.

## Redactie

John van Betteray, Fred Hustings, Kees Koffijberg, Loes van den Bremer & Albert de Jong. Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.

## Lidmaatschap

Contributie: minimaal € 17,50. Sovon-leden ontvangen vier maal per jaar Sovon-Nieuws en korting op Sovon-uitgaven en het abonnement op Limosa (pluslidmaatschap € 34,50). Ledenadministratie Jeroen van Zuylen, zie bureau-adres Sovon.

## Bestuur

**Voorzitter** Roelof ten Doesschate

**Secretaris** Ricardo van Dijk

**Penningmeester** Dennis Meeuwissen

**Overige bestuursleden** Jaap van Gent, Lilian van den Aarsen, Susan Kaak en Marcel Visser

**E-mail:** [bestuur@sovon.nl](mailto:bestuur@sovon.nl)

## Bureau

Kantoor Sovon te Natuurplaza,

Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen.

Tel: 024 - 7 410 410

E-mail: [info@sovon.nl](mailto:info@sovon.nl)

Homepage: [www.sovon.nl](http://www.sovon.nl)

IBAN: NL30 INGB 0002 9059 88

IBAN: NL59 RABO 0105 1170 56

## Ledenraad

Kijk op [www.Sovon.nl](http://www.Sovon.nl) onder Over Sovon voor uw ledenraadsleden. E-mail: [ledenraad@sovon.nl](mailto:ledenraad@sovon.nl)

## Directeur Theo Verstrael

**Communicatie** Carolyn Vermanen

**Monitoring en Inventarisaties** Rob Vogel

**Onderzoek en Advies** Julia Stahl

## Doelstelling

Sovon Vogelonderzoek Nederland volgt de veranderingen in aantallen en verspreiding van alle in ons land in het wild voorkomende vogels. Signalerend onderzoek (monitoring) en veld- en bureaustudies dragen bij aan het verklaren van de gesignaleerde ontwikkelingen. Onze drijfveer is het toegankelijk maken van kennis en informatie voor natuurbeheer, natuurbeleid en natuurbescherming. Daarbij zorgen we voor goede borging van onze kwaliteit, onafhankelijkheid en objectiviteit. Sovon coördineert, stimuleert en ondersteunt systematisch veldonderzoek door vrijwilligers. De meetnetten voor broedvogels en watervogels zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring, uitgevoerd i.s.m. CBS en provincies en gefinancierd door het Ministerie van EZ en Rijkswaterstaat.

**Lay-out:** van Groot tot Klein

**Druk:** Veldhuis Media BV

Sovon-Nieuws wordt gedrukt op FSC-papier.

ISSN 1383-0635.

Foto boven:

Theo Verstrael (Josien Eulderink)

Foto's omslag:

Boomvalk (Markus Varesvuo, Agami)

Christiaan Both (Rob Buiters)



Onlangs promoveerde Herman van Oosten, onderzoeker bij de Stichting Bargerveen en mede begeleid vanuit Sovon, op een onderzoek naar de achtergronden van de teloorgang van de Nederlandse Tapuiten. Een van zijn stellingen sluit goed aan bij de missie van Sovon: "Soortgericht onderzoek verdient evenveel aandacht als procesgericht onderzoek: precieze oorzaken van populatieveranderingen zijn voor de meeste (zang)vogels onbekend"; daar kan ik het alleen maar hartgrondig mee eens zijn.

Soortgericht onderzoek lijkt steeds zeldzamer te worden in Nederland; het zou zich teveel richten op 'patronen'. De aandacht richt zich vooral op het begrijpen van ecologische processen, op de samenhang tussen populaties, op de interne organisatie binnen populaties. Het ontwikkelen van dergelijke kennis is goed en moet vooral doorgaan. Tegelijkertijd spelen zich binnen soorten allerlei processen af waarbij lang niet altijd duidelijk is wat er aan de hand is. Soortgericht onderzoek kan cruciaal zijn om gesignaleerde negatieve populatieontwikkelingen te verklaren, een besef dat kennelijk steeds minder vanuit beleid en beheer, en door kennisinstellingen wordt omarmd.

Voor de Tapuit is het de vraag of de nu verzamelde kennis voldoende handvatten biedt om de soort nog een toekomst als broedvogel te bieden in Nederland; misschien is de Tapuit wel de nieuwe Duinpieper, Ortolaan of Kuifleeuwerik. Het vraagt weinig verbeeldingskracht om te voorspellen dat Kemphaan en Zomertortel dezelfde kant op zullen gaan als genoemde soorten. Kennis over hun ecologie kan de sleutel zijn om te beoordelen of en zo ja hoe, er kan worden bijgestuurd.

Andersom zijn er ook successen waarvan we kunnen leren. Hoe is de areaaluitbreiding van de Middelste Bonte Specht te verklaren; is dat mede beïnvloed door goed bosbeheer in de brongebieden of zijn er autonome processen die we nog volledig moeten ontrafelen? Kunnen we iets leren van het formidabele herstel van de Nachtzwaluw? In de jaren tachtig verwachtten we deze soort als broedvogel kwijt te raken. Misschien onderschatten we de veerkracht van sommige soorten?

Het verdwijnen van vogelsoorten uit Nederland is even ingrijpend als teleurstellend. Nederland heeft zich via de Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn en andere internationale afspraken zoals het Biodiversiteitsverdrag gecommitteerd aan behoud en herstel van biodiversiteit, inclusief het doen van het daarvoor benodigde 'huiswerk'. Al was het maar omdat het voor alle betrokkenen, beleidsmedewerkers, beheerders en beschermers samen, telkens weer zeer pijnlijk is te moeten vertellen dat het weer niet is gelukt een soort te behouden omdat we niet of te laat begrijpen wat er aan de hand is. Daarom verdient soortgericht onderzoek een volwaardige plek naast het procesgerichte onderzoek. Het is immers niet patroon óf proces maar patroon én proces.

● *Theo Verstrael*

## Agenda 2015

### Juli

(18) watervogeltelling selectie van monitoringgebieden, integrale telling Waddengebied

### Augustus

(15) watervogeltelling selectie van monitoringgebieden, steekproeftelling Waddengebied

### September

(5/6) Dutch Bird Fair

(12) watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- & zwanentelling

(19) integrale waddentelling

### Oktober

(17) watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- & zwanentelling, steekproeftelling Waddengebied

# Grote Alexanderparkiet nieuwe bewoner van stedelijk gebied?

Net als de Halsbandparkiet leeft de soort van zaden, bloemen, nectar, jonge scheuten, knoppen, vruchten en wintervoer. Als hollenbroeder lijkt hij in Nederland vooral bestaande boomholen (zoals inrottingsgaten) te bezetten en eventueel te vergroten.

## Voorkomen in Nederland

In Nederland dateren de eerste (bekende) waarnemingen (1997) en zekere broedgevallen (2006) uit Amsterdam. Vrijwel jaarlijks zijn broedgevallen doorgegeven uit parken in Amsterdam, naast waarschijnlijke broedgevallen uit Haarlem. Verspreid over de rest van het land duiken wel eens Grote Alexanderparkieten op, maar broeden is hier voor zover bekend nog niet vastgesteld. Het landelijke broedvoorkomen wordt niet vlakdekkend gevolgd. Telgegevens van proefvlakken in Amsterdam en losse meldingen wijzen op een toename. De doorgegeven aantallen zijn echter klein. In 2011-14 ging het om resp. 6, 9, 8 en minimaal 11 territoria.

## Slaapplaatsen

Grote Alexanderparkieten bezoeken gemeenschappelijke slaapplaatsen. Die liggen bij slaapplaatsen van Halsbandparkieten, waarvan ze soms gescheiden zitten. Sinds 2009/10 worden jaarlijks simultaantellingen op slaapplaatsen van Halsbandparkieten uitgevoerd in het winterhalfjaar. Hierbij wordt ook de Grote Alexanderparkiet meegenomen en sinds 2012/13 wordt hierop gericht gemonitord met aparte tellingen.

Het leeuwendeel van de Grote Alexanderparkieten is vastgesteld op de slaapplaats in het Oosterpark in Amsterdam. Soms overnachten kleine aantallen (<10) in Haarlem. De totale aantallen waren in 2009/10-2012/13 vrij stabiel rond de 60 exemplaren. 2013/14 laat ineens meer dan een verdubbeling zien tot 145 ex. Ook recente tellingen in het Oosterpark laten een toename zien (205 ex. in augustus 2014, max. 145 in winter 2014/2015). De werkelijke aantallen liggen mogelijk hoger, omdat kleine aantallen Grote Alexanderparkieten op andere slaapplaatsen van Halsbandparkieten wellicht over het hoofd zijn gezien. Bovendien blijken sommige vogels buiten de broedtijd in boomholen te overnachten en dus niet op gemeenschappelijke slaapplaatsen.

## Toenemende aantallen

In Nederland wijst alles op een toename. Ook in omringende landen worden groeiende populaties gemeld, zoals in België (in

De laatste jaren kreeg de sterk gegroeide populatie Halsbandparkieten veel aandacht. Minder bekend is dat er nog zo'n 36 andere soorten papegaaiachtigen in Nederland rondvliegen. Een handjevol soorten broedde ook. De Grote Alexanderparkiet lijkt in navolging van de nauw verwante Halsbandparkiet vaste voet aan de grond te krijgen.

## Herkenning en ecologie

De Grote Alexanderparkiet onderscheidt zich van de Halsbandparkiet door een groter formaat (50-62 cm versus 37-43 cm) en forsere snavel, een bordeauxrode vlek op de schouders en de zwaardere roep. Het mannetje heeft een zwarte kin en roze nekband, die bij het vrouwtje (en ook bij jonge vogels) ontbreken.

Het natuurlijke verspreidingsgebied strekt zich uit van India tot in Vietnam. De soort is als 'gevoelig' opgenomen op de Internationale Rode Lijst van bedreigde vogelsoorten. In diverse Europese landen komen (nazaten van) uit gevangenschap ontsnapte/vrijgelaten vogels voor in stedelijke gebieden met bosjes en parken.

Paartje Grote Alexanderparkiet bij nesthol. Ter vergelijking in het witte kader een paartje Halsbandparkiet. De Grote Alexanderparkiet heeft een veel forsere snavel en een grote lakvlek op de vleugel.  
Amsterdam, Sloterpark (4 april 2014) resp. Vondelpark (maart 2002).  
Foto's: Harvey van Diek

Tabel 1. Grote Alexanderparkiet, seizoensmaxima op gemeenschappelijke slaapplaatsen in het winterhalfjaar (september-april).

Stad	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Amsterdam	50	64	65	59	142	145
Haarlem	8	4	0	0	3	0
Totaal	58	68	65	59	145	145



## Rob Goldbach Publicatie Fonds

Het Rob Goldbach Publicatie Fonds is een speciaal fonds van Sovon Vogelonderzoek Nederland. Het is ingesteld na het overlijden van ons oud-bestuurslid Rob Goldbach in 2009. Het fonds wordt gevuld door donaties, legaten en een jaarlijkse bijdrage van Sovon.

### Wat willen we bereiken?

Met het fonds wil Sovon twee zaken mogelijk maken:

- het schrijven van wetenschappelijke artikelen en andere publicaties over vogelonderzoek. Deze zijn van groot belang voor verdere kennisontwikkeling en -overdracht;
- publicaties door vrijwilligers en/of vogelwerkgroepen uit de achterban van Sovon. Met het fonds wil Sovon een bijdrage leveren aan de totstandkoming van regionale publicaties, zoals een Avifauna, een jubileum-overzicht, e.d.

### Recent gesteunde projecten

- *Van IJsdruiker tot IJsgors* van VWG Arnhem e.o.
- *Niet teveel praten, maar doen* - 40 jaar Vogelwacht Uffelte e.o.
- *Vrije Vogels* van Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland

### Hoe kunt u bijdragen?

U kunt op de volgende manieren helpen:

- een eenmalige donatie;
- een legaat ten name van het Fonds (of Sovon) stellen;
- het Fonds bekend maken bij andere mogelijk belangstellenden. Hiervoor is een folder beschikbaar.

### Meer informatie

> [sovon.nl/goldbachfonds](http://sovon.nl/goldbachfonds)



*Vrouwte Grote Alexanderparkiet bij nesthol en ter vergelijking een vrouwte Halsbandparkiet. De rode schouderplek is zowel bij het vrouwte als mannetje Grote Alexanderparkiet aanwezig. Deze ontbreekt bij de Halsbandparkiet. Amsterdam, Sloterpark (4 april 2014) resp. Vondelpark (maart 2002). Foto's: Harvey van Diek*

Brussel ca. 1000 exemplaren) en Duitsland in Wiesbaden (70 en Keulen 10-15 broedparen).

We willen de toekomstige ontwikkelingen in Nederland graag blijven volgen. We roepen daarom op om bij slaappleaatsen van Halsbandparkieten op te letten voor Grote Alexanderparkieten, en nieuwe slaappleaatsen aan ons door te geven. Bij slaappleaatsen is het handig om de invliegende vogels te tellen en bij gemengde groepen te focussen op één soort. In het Oosterpark blijken Grote Alexanderparkieten vaak eerder bij de slaappleaats aan te komen dan Halsbandparkieten. Ze vallen in vlucht op door het grotere formaat en ze vliegen hun rondjes wat langzamer.

We willen ook een beter beeld krijgen van het broedvoorkomen. Zowel waarnemingen die wijzen op broedterritoria/broedgevallen als slaappleaatsstellingen kunnen via de Sovon-website worden doorgegeven.

Met dank aan Diederik Strubbe, Frank van Groen en Arjan Boele voor de nuttige informatie voor dit artikel en aan alle waarnemers voor het doorgeven van waarnemingen en slaappleaatsstellingen van deze soort.

Dit artikel is een bewerking van eerder verschenen artikel in Exotennieuws 11 (2015).

> [sovon.nl/exoten](http://sovon.nl/exoten)

● André van Kleunen  
& Olaf Klaassen

*Figuur 1. Grote Alexanderparkiet, broedverspreiding per atlasblok op basis van gerapporteerde waarnemingen in 2011-13 en overige (niet-territorium-indicatieve) waarnemingen.*



# Het laatste veldjaar Vogelatlas; *Dodaars en Wulp* voor het voetlicht



Vanaf 1 april zijn heel wat atlastellers weer voor dag en dauw op pad gegaan om hun atlasblok op broedvogels te tellen. Tot op heden zijn er rond de 850 broedvogelblokken (van de 1684 atlasblokken) volledig afgerond en ingestuurd. Dat betekent dat er dit laatste voorjaar nog heel wat geteld moet worden.

Achter de schermen zijn we druk bezig geweest met nieuwe faciliteiten, waaronder het maken van voorlopige broedvogelkaarten. Na drie winterseizoenen en de eerste twee broedseizoenen maken we de tussenbalans op van twee soorten, Dodaars en Wulp.

Foto: Marc Guyt (Agami)

## Voorlopige broedvogelkaarten op maat

Na de regionale wintervogelkaarten zijn nu ook voorlopige broedvogelkaarten beschikbaar op het niveau van provincie, Sovon-district of vogelwerkgroep. De kaarten zijn op vogelatlas.nl te vinden onder Resultaten / Voorlopige broedvogelresultaten per regio. De kaarten worden regelmatig geactualiseerd. De verspreidingskaarten geven een eerste indruk welke soorten, in welke aantallen, waar zijn geteld tijdens het lopende atlasproject. Ook is goed te zien van welke soorten nog waarnemingen verwacht mogen worden of broedcodes opgeschroefd kunnen worden. Een mooie aanleiding om de Atlas in het laatste broedseizoen een extra BOEST te geven. Weet je (nog) niet wat dit is? Kijk dan op de site of in Sovon-nieuws 2014-4.

## Dodaars en Wulp nader bekeken

Beide soorten zijn in ons land zowel broed- als wintervogel.

Nu we dik over de helft van het veldwerk zijn, tonen de verspreidingskaarten een steeds realistischer beeld. Uiteraard houden we een slag om de

arm, omdat de gegevens nog niet definitief zijn vastgesteld.

De Dodaars is onze kleinste futensoort. De Nederlandse broedpopulatie werd ten tijde van de vorige broedvogelatlas (1998-2000) geschat op 1800-2500 paren. De actuele broedvogelkaart op basis van de eerste twee atlasjaren is redelijk gevuld, met name in de oostelijke helft van ons land. Zwaartepunten liggen o.a. in Zuidwest-Drenthe, de Achterhoek en Oost-Brabant. De aantallen (donker groene vlakjes) in het westelijke deel van Flevoland uit de vorige broedvogelatlas lijken niet meer terug te keren in de huidige atlas. Ook het midden van Friesland is grotendeels verlaten. Ten zuiden van Den Haag is de huidige verspreidingskaart akelig leeg. Zijn daar echt geen broedende Dodaarsen meer?

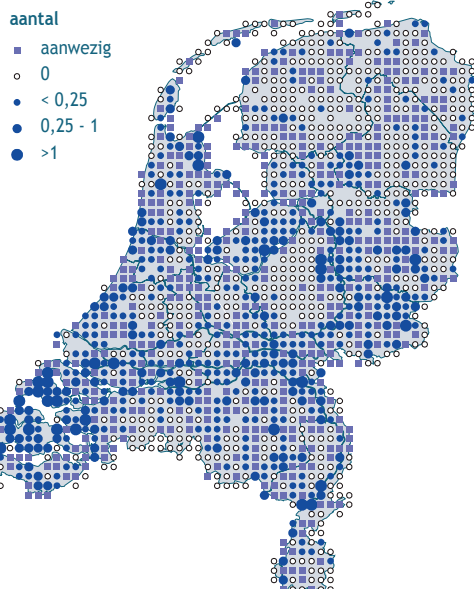
In het wintermaanden verschuift het zwaartepunt van deze soort in zuidwestelijke richting. Vooral in Zeeland worden hoge aantallen aangetroffen. Als ook daar de winter zijn intrede doet, sterven veel

Figuur 1.

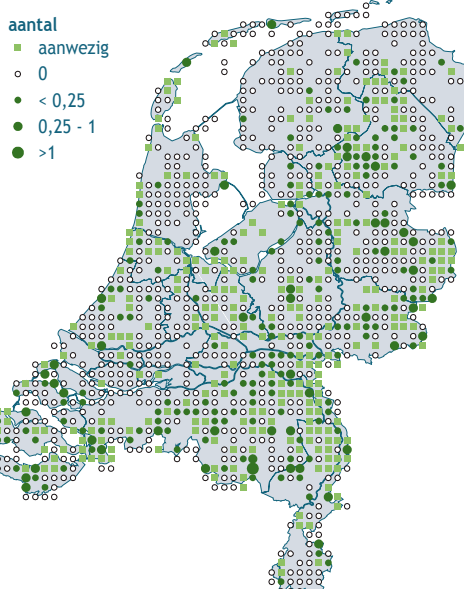
Toelichting op legenda lopend atlasproject:

Aantalsklasse: gemiddeld aantal per km-hokbezoek  
Aanwezig: waargenomen tijdens aanvullend atlasbezoek of uit aanvullende bron

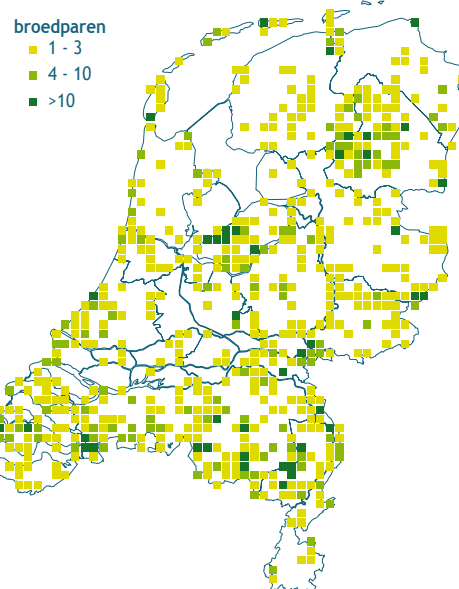
Dodaars Wintervogels - Atlas 2012 t/m 2015



Dodaars Broedvogels - Atlas 2013 t/m 2014



Dodaars Broedvogels - Atlas 1998 -2000



Dodaarzen en keldert de Nederlandse broedpopulatie. Slechts betrekkelijk kleine aantallen lijken uit te wijken naar Noord-Frankrijk.

De Wulp is een vrij schaarse broedvogel met tijdens de vorige atlas een geschat aantal van 6400-7400 paren. Voorheen was het een echte heidevogel, maar tegenwoordig is het vooral een weidevogel. De kaart laat - door de ooghaan heen bekeken - een terugval zien, die wordt bevestigd door de landelijk afnemende trend van de laatste jaren. De kerngebieden zijn nog steeds wel bezet, maar vergeleken met de vorige atlas zijn nu meer blokken verlaten, getuige de witte vlekken op de huidige kaart. Het Noord-Hollands duinreservaat is grotendeels verlaten en ook de aantallen op de Waddeneilanden zijn veel lager.

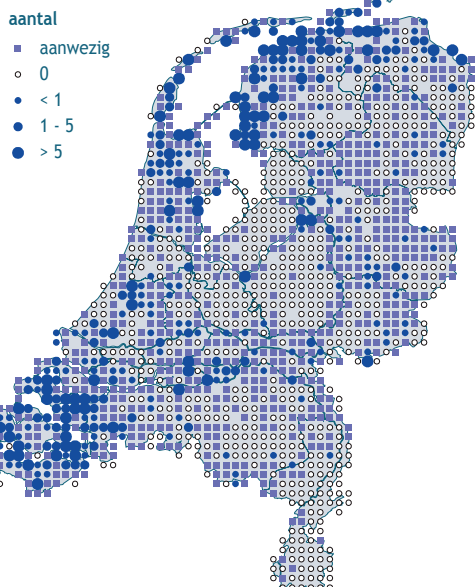
De winterspreiding is compleet anders. Voor een klein deel overwinteren de Nederlandse broedvogels in eigen land aan de kust, het grootste deel overwintert echter langs de westkust van Frankrijk en de kusten van Zuid-Engeland. Onze overwinteraars worden aangevuld met talrijke vogels afkomstig uit Finland en Noordwest-Rusland.

> [VogelAtlas.nl](http://VogelAtlas.nl)

● **Atlsteam,**  
Jouke Altenburg en Harvey van Diek

**Figuur 2.**  
Toelichting op legenda lopend atlasproject:  
Aantalsklasse: gemiddeld aantal per km-hokbezoek  
Aanwezig: waargenomen tijdens aanvullend atlasbezoek of uit aanvullende bron

Wulp Wintervogels - Atlas 2012 t/m 2015



## Sponsors van de Vogelatlas beleven de Biesbosch



Foto: Helga van der Veken

Op zaterdagochtend 16 mei verzamelden zich 34 genodigden in "de Visserhang" te Hank: uitvalsbasis voor een fluisterboottocht. De genodigden waren vogels van verschillende pluimage. Hun gemene deler was dat allen een financiële bijdrage leverden aan het lopende Atlasproject van de Nederlandse broed- en winter-vogels: soortssponsors, donateurs van de atlasfondswerving van Vogelbescherming Nederland en donateurs van het Rob Goldbachfonds.

Ondanks het kille weer leverde de tocht en de wandeling op de Noorderplaat nog genoeg vogels en stof tot praten op. Topsoort van de dag was de Zearend bij z'n nest. De tocht eindigde met een IJsvogel die op enkele meters van de boot succesvol naar een visje dook.

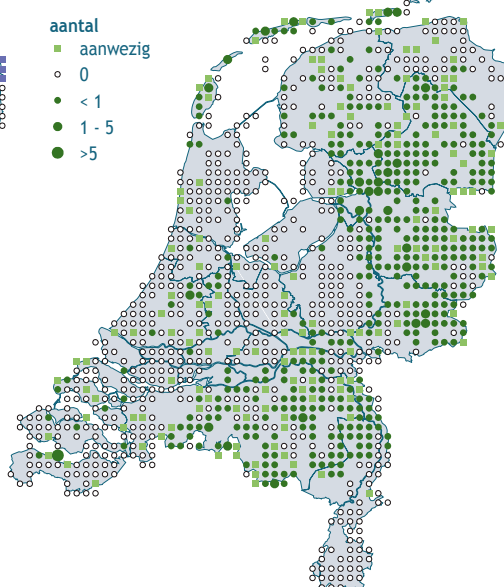
Ook u kunt nog altijd soortsponsor of donateur worden en zo de totstandkoming van de vogelatlas naderbij brengen!

Ga naar [sovon.nl/steundeatlas](http://sovon.nl/steundeatlas) en help mee!

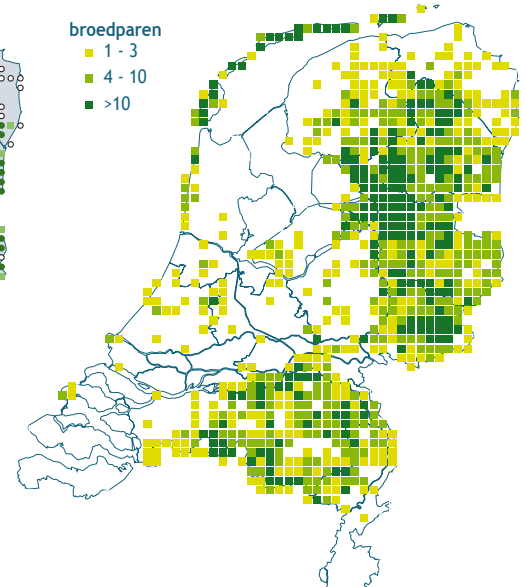


Sponsors speuren de Biesbosch af.  
Foto: Harvey van Diek

Wulp Broedvogels - Atlas 2013 t/m 2014



Wulp Broedvogels - Atlas 1998 -2000



# Zo tel je: Boomvalken



Hanneke Sevink met jonge Torenvalken.  
Foto: Harry de Rooij

In deze rubriek pakken we telkens een telprobleem bij de kop en laten we deskundigen aan het woord. Deze keer legt Hanneke Sevink, ringer van de Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN), uit hoe je broedende Boomvalken opspoot. Het blijkt een lastig te inventariseren broedvogel te zijn.

## Wat maakt de Boomvalk zo lastig te inventariseren?

Het begint er al mee dat ze best stilletjes terugkeren op de broedplaats. Ik steek veel tijd in het zoeken naar Boomvalken in het Gooi en de provincie Utrecht. Vanmorgen (29 april, red.) heb ik eindelijk een paartje gevonden. Ik zag wat veertjes van een geplukte Groenling liggen in het bos en later hoorde ik héél zacht 'lahnen' (langgerekt 'iiiiiieh', term voor langgerekt roepen van bedelende jongen en om voedsel bedelend vrouwtje). Bingo! Er bleken zelfs drie exemplaren aanwezig te zijn. Boomvalken keren jaarlijks terug naar hetzelfde broedgebied, maar kunnen daarbinnen wel een kilometer verderop gaan broeden. Zie ze dan maar eens te vinden, want ze maken maar erg weinig geluid en vliegen vrijwel altijd als kleine torpedo's weg zodra je ze in beeld hebt.

## Wat is de beste periode om Boomvalken te zoeken?

Het meest luidruchtig zijn Boomvalken wanneer de jongen zijn uitgevlogen; dat is vanaf eind juli. Vooral de jonge vogels laten zich goed horen. Maar als je alleen in die fase zoekt, vind je enkel de succesvolle nesten. Je wilt ook de mislukte broedsels en niet-broedende paren in beeld hebben. Het komt er op neer dat je vanaf half april tot in september veel tijd doorbrengt in de gebieden waarvan je weet dat er vorig jaar een paartje zat, of die je kansrijk acht. Ik post urenlang op vaste punten en begin als het even lukt voor een uur voor zonsopgang. In de vroege ochtend maak je de meeste kans op het zien van een prooioverdracht. Belangrijk om te weten, is dat Boomvalken tot aan begin juni kunnen verkassen van nestplaats. Een vogel die je eind mei op een nest ziet, zal daar dus niet altijd op broeden.

## Waar let je specifiek op? Welke waarnemingen wijzen op broeden?

Zorg dat je de geluiden goed kent. Het 'kieuw, kieuw, kieuw', 'ki-ki-ki' en 'pit-pit'. Liefst hoor je de communicatie tussen het paartje. Ze laten vaak een kort 'pit.. pit' en wat 'ge-kieuw' horen bij een prooioverdracht of als ze bij het nest aankomen en lahn (door Tinbergen 'slepen' genoemd) heel zacht. Echte duetten, zoals beschreven door Tinbergen en door Bijlsma (2012), zijn zeldzaam geworden. Boomvalken laten zich minder en zachter horen dan vroeger; soms hoor je ze pas op zo'n honderd meter afstand. In de eifase zijn ze, behalve tijdens

prooioverdrachten, zo goed als stil. Verder kijk ik goed of ik verspreid door het bos veertjes van met name zwaluwen, Huismussen en Groenlingen zie liggen. Boomvalken plukken hun prooi op een hoge plek, zodat veertjes van kleine zangvogels ver van elkaar neerwarrelen. Als de jongen gevoerd worden, vind je steeds meer van zulke veertjes.

## In wat voor gebieden tref je ze aan?

Mensen denken vaak dat ze in de buurt van water broeden, zodat ze op libellen kunnen jagen. Dat is een misvatting. In de broedtijd jagen ze vooral op zangvogels en pakken ze af en toe een libel mee. De jonge vogels jagen wel voornamelijk op libellen. In het bos vind je broedende Boomvalken tegenwoordig vooral in Douglassparren. Het liefst gebruiken ze een kraaiennest met veel uitzicht bovenin in zo'n spar. Ze houden van open stukken landschap in de omgeving van het nest.

## Kun je ze ook in stedelijk gebied verwachten?

Ja hoor, in Amsterdam zijn altijd broedgevallen aanwezig en in de stad Utrecht zitten ze ook. In Amsterdam broedt er zelfs een paar op een oude toren. Kraaiennesten in elektriciteitsmasten zijn ook geschikt. Maar denk niet meteen dat ze daarin gemakkelijk te vinden zijn. Je staat zo weer uren te posten bij zo'n mast.

## Op de WRN-dag was je het oneens met Rob Bijlsma, die stellig is over de afname van de soort...

Natuurlijk zijn er veel minder dan in de jaren zeventig, maar de vraag is hoe het nu gaat. In mijn onderzoeksgebied zitten ze nog gewoon, in tegenstelling tot de bossen van Drenthe, waar Rob kijkt. Ik heb niet de indruk dat ze hier afnemen, maar misschien woon ik toevallig in een goede boomvalkenregio. Er zijn veel gebieden waar nooit broedverdachte waarnemingen gedaan worden, maar omdat ze zo lastig te lokaliseren zijn zegt dat dus niet alles. Kortgezegd: eigenlijk weten we gewoon niet goed hoe de soort ervoor staat.

## Verder lezen & luisteren:

- > [sovon.nl/soort/3100](http://sovon.nl/soort/3100)
- > [xeno-canto.org/species/Falco-subbuteo](http://xeno-canto.org/species/Falco-subbuteo)

> *Bijlsma, R. 2012.*

Mijn Roofvogels. Atlas Contact

# De winter van 2014/15 zag wit van de Grote Zilverreigers

De massale aanwezigheid van Grote Zilverreigers was ongetwijfeld een van de opmerkelijkste fenomenen van de winter 2014/15. Naar schatting overwinterden er maximaal 8900 exemplaren in ons land. Dat is bijna een verdubbeling van het seizoensmaximum van de winter 2013/14.

De reigers profiteerden plaatselijk van het hoge aanbod aan Veldmuizen, zoals in Zuidwest-Friesland, waar een extreme muizenpiek heerste. In dit artikel reconstrueren we de aantallen aan de hand van landelijke watervogel- en slaapplaatstellingen, en losse waarnemingen.

Achteraf gezien gaf het verloop van het winterseizoen 2013/14 al aan dat er iets bijzonders stond te gebeuren. Tijdens de slaapplaatstellingen werden veruit de hoogste aantallen behaald tijdens de laatste telling van het seizoen in februari. Piekaantallen waren wel eens eerder zo laat in het winterseizoen vastgesteld, maar niet zo uitgesproken als deze keer (4900 exemplaren, inclusief bijschatting). De piekaantallen in februari vielen samen met de muizenexplosie die toen al op gang kwam in delen van Nederland.

## Vroege aankomst

Grote Zilverreigers arriveerden in het najaar van 2014 relatief vroeg in grote aantallen. Op trektelposten werden in juli en augustus al flink wat vogels opgemerkt. Watervogeltellers noteerden tijdens de watervogeltelling van september al ruim 2600 exemplaren. In oktober liep het totaal al op tot ruim 4600 exemplaren en was het grootste gedeelte van de overwinteraars aangekomen. Hoewel tijdens trektellingen ongetwijfeld ook lokale verplaatsingen worden genoteerd, wees het nieuwe dagrecord van 88 exemplaren op 10 oktober bij de Vijfhoek bij Diemen, op de flinke binnenkomst in oktober. De aantallen van de watervogeltellingen bleven van november tot en met februari redelijk stabiel rond de 4500. In vergelijking tot voorgaande winters week het seizoenspatroon niet sterk af, maar lag het moment van massaal binnenkomen dus vroeger dan in eerdere jaren.

## Maximum bijna verdubbeld

Een spannende vraag is wat het seizoensmaximum van Grote Zilverreigers in de afgelopen winter was. Daarvoor zijn de landelijk gecoördineerde slaapplaatstellingen een prima bron. Hoewel niet alle slaapplaatsen worden geteld, zijn regio's met veel Grote Zilverreigers tegenwoordig goed afgedekt. Er zijn nog wel enkele regio's waarin op basis van losse waarnemingen



## Braakballen: bijna 100% muizen

30 braakballen die werden verzameld op een slaapplaats bij Giessenburg (ZH) bleken voor bijna 100 procent uit muizenharen te bestaan.

Willem van Manen en Marten Geertsma konden behalve de muizenharen verder onderscheiden:

- 2 kaakjes van Veldmuizen
- 4 scharen van Amerikaanse Rivierkreeften
- 3 kopjes van Duikerwants spec.
- 1 Platte Waterwants

Heeft u dergelijke braakballen? Willem van Manen wil ze graag hebben voor verder onderzoek: [willem.vanmanen@sovon.nl](mailto:willem.vanmanen@sovon.nl)

Een bekend beeld in de winter 2014/15: concentraties Grote Zilverreigers op grasland, op zoek naar muizen, zoals hier bij Duiven. Foto: Rob Zweers

Braakballen Grote Zilverreiger. Foto: Albert de Jong

(Waarneming.nl) vrijwel zeker een nog onbekende slaapplaats moet liggen (figuur 1). In de winter van 2014/15 werden tijdens zowel de landelijke slaapplaatstelling van oktober als die van februari 6300 vogels geteld. Bijschattingen op basis van losse waarnemingen (Waarneming.nl) buiten een straal van 7,5 kilometer van de slaapplaatsen leveren een seizoensmaximum van 8900 Grote Zilverreigers op tijdens de februaritelling. Als dat maximum wordt vergeleken met de maxima van eerdere jaren waarvan op dezelfde wijze bijschattingen zijn gemaakt, wordt duidelijk wat een exceptioneel seizoen het was. In de afgelopen winter trad bijna een verdubbeling van de aantallen op, terwijl vanaf 2007/08 een gemiddelde jaarlijkse toename van 15% gebruikelijk was (figuur 2).

## Muizenpiek onthouden?

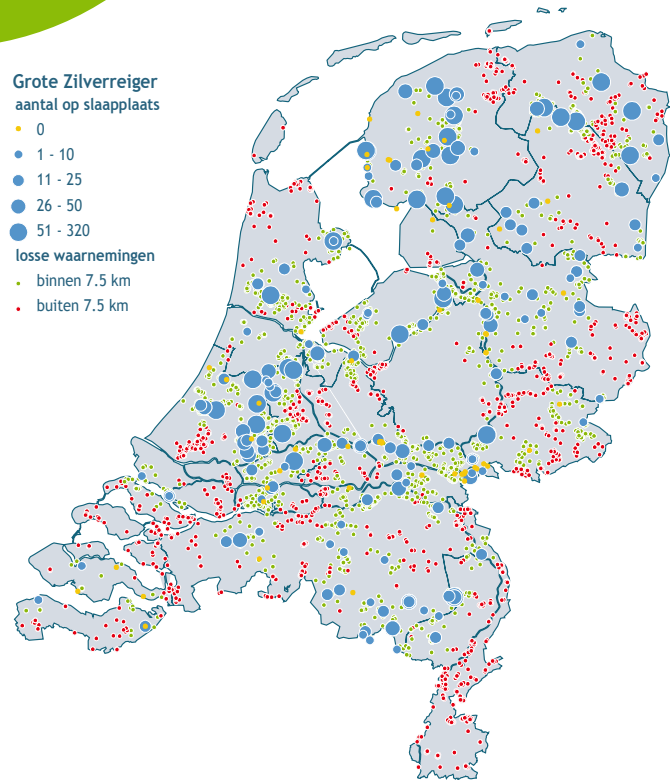
Hoe is deze reuzensprong van de Grote Zilverreiger mogelijk? Bekend is dat de Grote Zilverreigers in verschillende regio's profiteer-

Grote Zilverreiger  
aantal op slaapplaats

- 0
- 1 - 10
- 11 - 25
- 26 - 50
- 51 - 320

losse waarnemingen

- binnen 7,5 km
- buiten 7,5 km



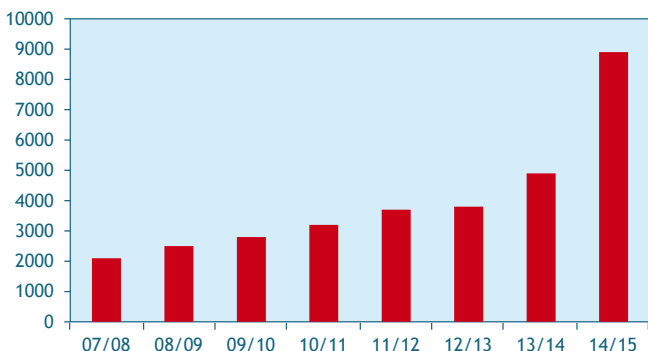
Figuur 1. Slaapplaatsen (blauw) en losse waarnemingen van Grote Zilverreigers in de telperiode 14 februari - 1 maart 2015. Groen: losse waarnemingen binnen 7,5 km van bekende slaapplaatsen. Rood: losse waarnemingen buiten 7,5 km van bekende slaapplaatsen.





den van extreme aantallen Veldmuizen. In het merengebied van Zuidwest-Friesland woelden de muizen de veenweides vanaf oktober om tot een gatenkaas. Alterra berekende op basis van satellietbeelden dat zeker 12.000 hectare Fries grasland was aangetast door muizen (<http://bit.ly/1z06bI7>). In oktober werden er in dezelfde regio ruim 1400 Grote Zilverreigers op slaappleatsen geteld. Tijdens dagtellingen in die maand werden er op verschillende plekken tientallen tot meer dan honderd reigers bij elkaar gezien. Ook rondom Arnhem en in de Alblasserwaard zochten groepen van tientallen zilverreigers systematisch muizenrijke percelen af, vaak vergezeld van Buizerds en kleine aantallen Blauwe Reigers. Een spannende hypothese is dat de vogels die aan het einde van de zachte winter van 2013/14 de muizenstand zagen toenemen, bewust terugkeerden naar Nederland om deze voedselbonanza te exploiteren. Of zou het zo zijn dat exemplaren die normaal gesproken 's winters door West-Europa zwerven ditmaal al in het najaar besloten om in Nederland te blijven hangen in plaats van verder te trekken? Vragen die om een uitgebreidere analyse vragen.

● **Olaf Klaassen en Albert de Jong**



Figuur 2. Seizoensmaxima van Grote Zilverreigers op slaappleatsen (incl. bijschattingen)

## Pimpelmeesje in de Nationale Vogelweek

Ingespannen tuurt ze naar het gevangen Pimpelmeesje. Vogels van zo dichtbij kunnen bekijken, dat is onvergetelijk. Dit meisje is één van de ruim tachtig bezoekers die meekeken hoe Frank Majoor en Ruud Foppen vogels vingen op hun CES-plek op de Wylerberg.

De ringplek ligt naast het voormalige Sovonkantoor in Beek-Ubbergen. Sovon organiseerde twee ringochtenden in de Nationale Vogelweek. Van 16 t/m 24 mei waren er honderden activiteiten in heel het land om zoveel mogelijk mensen te enthousiasmeren om naar vogels te kijken. Dat begint met zo'n Pimpelmeesje...

Foto: Marijn Nijssen



## Jaarverslag 2014

Zoals het een vereniging betaamt brengt ook Sovon jaarlijks een jaarverslag uit. Het Jaar van de Spreeuw, Adri Remeus als Vrijwilliger van het Jaar, de mediastorm over ons artikel in Nature over de schadelijke invloed van neonicotinoïden op insectenetende vogels, het wel en wee van de vogelmeetnetten; alles wat van belang was in 2014 is terug te vinden in het jaarverslag.

Leuk om te lezen wat we, bureau & 9.174 waarnemers samen, hebben uitgevoerd en bereikt.

Neem ook een kijkje en download het jaarverslag via [www.sovon.nl/publicaties/jaarverslag-2014](http://www.sovon.nl/publicaties/jaarverslag-2014).



# Tromgeroffel tijdens de stadsvogeltelling

Heel vaak door het stedelijk gebied fietsen met een verrekijker om. Leo Apon (50) kent Dordrecht als stadsvogelaar als z'n broekzak. Ieder voorjaar brengt hij samen met andere vrijwilligers van de vogelwerkgroep de bijzondere soorten binnen de gemeentegrenzen in kaart. 'Nachtgalen, IJsvogels, Blauwborsten, we hebben ze hier allemaal. Maar de meest typerende soort is inmiddels, verrassend genoeg, de Stormmeeuw'.

Stevig doorfietsend loodst Leo me langs de stadsparken en bouwterreintjes van Dordrecht-Zuid naar het zeehavengebied. Onderwijl enthousiast pratend over de broedvogeltellingen die hij jaarlijks coördineert. 'Van het hele stedelijke gebied hebben we een BMP-telgebied gemaakt. Van 21 schaarse en zeldzame soorten houden we de territoria bij. Op een oppervlakte van wel zo'n 3000 hectare. Het is een kwestie van heel gericht de geschikte stukken afzoeken binnen de datumgrenzen van de soorten. En alle tien de postcodegebieden van de gemeente worden via MUS geteld, samen met vrijwilligers van het IVN. Ja, daar gaat een bak tijd in zitten.'

## Vaste routes

De eerste plek waar we in de remmen knijpen, is een steile slootkant. 'Hier is het stadse telwerk begonnen', vertelt Leo. 'In mei 2006 fietste ik naar mijn werk en zag een IJsvogel met een prooi naar deze hoek vliegen. Daar bleek een nest te zitten. Vervolgens heb ik in het voorjaar van 2007 voor het eerst alle territoria in kaart gebracht. De teller stopte bij negen. Het heeft daarna nog drie jaar geduurd voordat ik samen met Sander Terlouw de stad als telgebied durfde aan te melden. Nu we wat medetellers hebben, kan ik het werk verdelen. Dit voorjaar werken we voor het eerst met vaste routes om het telwerk meer gestandaardiseerd aan te pakken.'

## Vergeten stukje

Aan de andere kant van de rondweg blijkt, ingeklemd tussen een woonwijk en sportvelden, een kreekrestant te liggen uit de tijd dat het gebied nog bij de Biesbosch hoorde. 'Hier zit het enige groepje reeën van de stad. Ik heb ze zelf nog niet gezien, maar de bewoners hiërarcher melden ze wel eens. In de jaren tachtig zat hier nog een Roerdomp. Vervolgens zijn er bomen gepland en verdwenen riet en ruigte bijna helemaal. Maar daar is verandering in gekomen; een paar jaar geleden zijn we in overleg met de gemeente gegaan om de natuurwaarden te vergroten. Inmiddels zijn er al veel bomen gekapt, geringd en omgetrokken zodat er nu wortelkluiten liggen. Kijk, in die wand broedde vorig jaar een IJsvogel. Dit jaar is de Cetti's Zanger nieuw in dit stuk.'

Even verderop ligt een mooie groenstrook waar volgens Leo sinds kort Boomklevers zitten. 'In de meeste oude stadsparken zitten die al zo lang als ik hier vogels kijk, maar ze verspreiden zich recent ook naar jongere parken en groenstroken.'

## Unieke binnenlandkolonie

Welke soort hij de meest typerende van Dordrecht vindt? 'Voor veel soorten die we volgen is de stad maar een marginaal biotoop. Dat merk je bijvoorbeeld na een strenge winter bij de IJsvogel. Die overleeft dan aan de randen en trekt de Biesbosch in, waar nog wel kwelslootjes zijn. Van de Nachtegaal en Rietzanger variëren de aantallen per jaar best sterk en ook dat blijven soorten die niet echt de bebouwde kom in trekken. Ik kies voor de Stormmeeuw. Eigenlijk is het dankzij de Vogelatlas dat we die in kaart zijn gaan brengen. In 2013 hebben we de kolonies in het zeehavengebied voor het eerst geteld en we kwamen meteen op zeker 88 paren uit. Het jaar erna hadden we er 150. Als ik naar oudere MUS-tellingen kijk, dan moeten ze er al veel langer broeden. Je komt ze op de gekste plekken tegen, zoals op zo'n meerpaal en op die buisleidingen daar. Het lastige is dat de meeste Stormmeeuwen op afgesloten terreinen broeden. We mogen op verschillende terreinen komen en kiezen een zaterdagochtend aan het einde van mei uit om met z'n allen te gaan tellen. Dat kost meer tijd dan je zou denken, omdat het havengebied erg onoverzichtelijk is.' Leo parkeert zijn fiets even naast een opslagterrein met containers en een stuk spoor. Hij wijst op een stootblok waar vorig jaar een nest op lag. 'Ze weten hier aardig succesvol te broeden, want we zien altijd flink wat grote jongen. Ik denk dat het mede te danken is aan het feit dat hier weinig predatoren zitten. Als je op de verspreidingskaart van de soort kijkt, dan zie je een enorme stip staan op Dordrecht. Zo'n grote kolonie in het binnenland, dat is uniek.' Op de achtergrond is het tromgeroffel van de fanfare te horen. 'Ze oefenen pal naast een MUS-telpunt van mij, dat is wel eens lastig', lacht Leo.

## Clichébeeld

Vanaf de fiets wijst Leo de ene na de andere slootkant aan die geschikt is voor IJsvogels.

'Ze hebben niet veel nodig. Het clichébeeld van grote steilwanden langs helder, stromend water: onzin! Weet je wat het succes van de soort hier is? Troebel water met veel kleine vis. Ook de fusieafstand van twee kilometer is véél te groot, ongetwijfeld gebaseerd op de situatie in Oost-Nederland. Hier dichtbij, in het kerngebied de Biesbosch, kunnen ze zelfs op honderd meter van elkaar broeden. Met het autoclusterprogramma kunnen we hier in de stad niet uit de voeten. Zonder nestwaarnemingen trekt het programma teveel waarnemingen bij elkaar. We interpreteren nu handmatig en kijken als groep heel kritisch naar alle waarnemingen. 'De datumgrens ligt wat mij betreft te laat, want een goede ronde aan het einde van maart levert vaak al veel waardevolle waarnemingen op. Ze zijn echt heel stiekem in de periode tussen de datumgrenzen, 1 april en 15 mei. In de tweede helft van mei zie je ze weer veel. Je wilt niet weten hoe vaak ik in april langs geschikte broedplekken fiets zonder IJsvogels te zien. Soms krijg ik dan tóch van buurtbewoners te horen dat ze er zitten. Zulk contact hebben we trouwens veelvuldig; oplettende bewoners weten vaak of er een partje aanwezig is. Om ze te informeren over de telling, verstuur ik sinds 2008 de IJsvogelnieuwsbrief, die inmiddels de naam Stadsvogelnieuwsbrief heeft.'

## Wim van der Lindenwand

Het sociale aspect komt weer ter sprake als we de fietstocht beëindigen op een baggerdepot om te kijken of er al Oeverzwaluwen zijn en jawel, al tientallen. Leo: 'Jaren geleden kreeg ik contact met Wim van der Linden die het depot bewaakte. Een man met hart voor de natuur. Helaas is hij jong overleden, maar zijn erfenis is nog steeds te zien: de Wim van der Lindenwand. Een steile wand die Wim liet aanleggen voor de Oeverzwaluw. Vorig jaar telde ik er 92 nesten in. Daar word ik nou enthousiast van.'

## ● Albert de Jong

### Meer lezen:

> de laatste stadsvogelnieuwsbrief van Dordrecht (2014) is te lezen door naar [vogelwacht.eu](http://vogelwacht.eu) te gaan en bij nieuws te kijken.



Stormmeeuw. Zeehavengebied Dordrecht, 29 mei 2014. Foto: Leo Apon

# Jaarrond Tuintelling kent vliegende start



Els Bary-Peters uit Tiel is Atlas DC en telt al sinds 2007 voor Sovon.

Toegegeven: de teller voor de tuintelling startte al bij zo'n 1.200 deelnemers, maar na amper 5 weken staat deze al op 3.300! Het eind maart gestarte project kent daarmee een vliegende start. Ook leuk om te weten is dat er zich inmiddels in nagenoeg iedere gemeente van Nederland in tenminste een tuin geteld wordt: alleen in de gemeenten Urk, Ameland en Schiermonnikoog zijn er nog geen deelnemers.

Nog zo wat eerste resultaten zijn 186 getelde vogelsoorten, 41 soorten zoogdieren, 28 soorten dagvlinders, 26 soorten libellen, 22 soorten amfibieën en 23 soorten spinnen. Er is dus meer te zien in (en om!) de tuin dan je zo op het eerste gezicht zou denken. Natuurlijk is het nog veel te vroeg om iets te zeggen over de waarde van de waarnemingen of er analyses op los te laten. Tellen is immers iets van de lange adem en het project nog maar net op weg. Wel kunnen we ons laten inspireren door onze Britse collega's van de BTO. Sovon-onderzoeker Ruud Foppen: "In Groot-Brittannië bestaat de tuintelling al 20 jaar en zijn er in 7,3 miljoen teluren 100 miljoen waarnemingen verzameld. Hierdoor kunnen onze Britse collega's in hun grafieken afwijkende seizoenspatronen opsporen. Zo ontdekte zij bijvoorbeeld, dat er bij de Groenling sprake was van een uitbraak van het besmettelijke Geel (=Trichomonas)".

## Waarom doe je mee?

Els Bary-Peters uit Tiel is Atlas-DC en telt al sinds 2007 voor Sovon. Het is een respectabel rijtje: Vogelatlas, MUS, kolonievogels (Huiszwaluwen, Oeverzwaluwen, Visdieven), de midwintertelling en kwartelkoningtellingen. Sinds vorig jaar zomer doet ze ook mee aan de Jaarrond Tuintelling: "Ik vind het leuk om te zien welke soorten er in mijn tuin voorkomen en dan niet alleen de vogels. Ik kijk ook naar bijna alles, vogels, planten, zoogdieren, dag- en nachtvlinders, weekdieren, noem maar op. Qua soortenkennis ben ik autodidact. De herkenningstools op [tuintelling.nl](http://tuintelling.nl) gebruik ik af en toe.

Ik vind vooral mooi om m'n eigen tuinlijst bij te houden. Je kunt ook snel weer een soort toevoegen aan je weeklijst als je wat gezien hebt. Zien en hup, meteen invoeren op m'n mobiele telefoon, dat werkt erg stimulerend. De landelijke en provinciale resultaten bekijk ik niet eens zo vaak, want daarvoor moet ik dan m'n laptop pakken. Al vind ik het wel belangrijk en goed dat dat kan!

Volgend jaar wordt het natuurlijk pas echt leuk. Dat kun je je weeklijst vergelijken met die van een jaar geleden. Daar kijk ik nu al naar uit."

Doe net als Els ook mee en meld je aan op [www.tuintelling.nl](http://www.tuintelling.nl)

## Tuintelling wint Natuurprijs 2015

De Jaarrond Tuintelling van Sovon, Vogelbescherming Nederland, De Vlinderstichting, RAVON, Zoogdierverseniging, FLORON en EIS Kenniscentrum Insecten heeft de Natuurprijs 2015 van het Nationale Groenfonds gewonnen. De tweede prijs is voor de Jeugdboswachters van stichting Het Groninger Landschap. De derde en tevens de aanmoedigingsprijs is gewonnen door het Efsteden Bijenlint Fryslân van Marijke de Bie. Het thema van de Natuurprijs was dit jaar 'Feest met de Natuur!'. De jury van de Nationaal Groenfonds Natuurprijs meldde onder de indruk te zijn van de samenwerking, de laagdrempeligheid en het grote bereik van het project. Voor de jury is de tuintelling daarmee de terechte winnaar.

Lees het persbericht op [www.nationaalgroenfonds.nl](http://www.nationaalgroenfonds.nl)



jaarrond  
tuintelling

winnaar  Nationaal Groenfonds  
natuurprijs 2015

In het broedseizoen hebben zijn promovendi eventjes wat meer moeite om de Groningse hoogleraar dierecologie Christiaan Both (Harderwijk, 1969) te pakken te krijgen. Na jaren op de Hoge Veluwe nestkasten-onderzoek te hebben gedaan, rent hij sinds 2007 in het Dwingelderveld van de ene naar de andere nestkast, achter zijn Bonte Vliegenvangers aan. 'Hier zie je een soort micro-evolutie aan het werk!'

## 'Het eerste ei zit steeds iets vroeger in de genen'

Als Christiaan Both door zijn kijker ziet dat een hitsig zingende Bonte Vliegenvanger voor een van zijn nestkasten een kleur-ringetje omheeft, wordt hij zelf bijna net zo opgewonden als de vogel. 'Die heeft dus een loggertje!' Met een klapdeurtje prepareert hij de nestkast zo dat de vogel er wel in kan, maar niet meer eruit. Wanneer we een paar minuten later van een afstandje zien dat de val is dichtgevallen, zit er ook nog eens een vrouwtje voor de kast. 'Vaak zit zo'n mannetje in opperste staat van opwinding in de kast nog steeds te zingen naar zo'n vrouwtje', vertelt Both. 'De hormonen gieren nu echt door hun lijfjes!'

De gevangen vogel blijkt inderdaad nog een loggertje op de rug te hebben. Een minuscuul knooppje dat inclusief bevestigingsdraadjes nog geen halve gram weegt. 'De vliegenvanger van 12 gram moet er natuurlijk wel mee op en neer naar West-Afrika kunnen vliegen. Met een beetje mazzel heb ik over een week al een kaartje van de routes die deze vogel het afgelopen jaar heeft afgelegd. Op basis van de opgeslagen informatie over wanneer het licht en donker wordt, kunnen we posities van de hele trek en overwintering berekenen met een nauwkeurigheid van een paar honderd kilometer. Moet je nagaan: tot deze loggertjes hadden we welgeteld nul terugmeldingen van geringde Nederlandse Bonte Vliegenvangers uit de overwinteringsgebieden. Nu hebben we met een paar jaar loggeronderzoek echt een gigantische goudmijn aan informatie over de trek en de timing van deze vogels.'

### Opwarming

Hét thema binnen het trekvogelonderzoek van Both is de timing van de trek en de eerste eileg in relatie tot het klimaat. 'Het is bekend dat veel trekvogels relatief laat arriveren om optimaal te kunnen profiteren van de rupsenpiek die steeds eerder optreedt vanwege de opwarming van het klimaat. Maar uit langlopend onderzoek op de Veluwe blijkt dat de Bonte Vliegenvanger in de jaren tachtig gemiddeld rond 15 mei het eerste ei legde. Tegenwoordig is dat rond 5 mei. Ze passen zich dus wel degelijk aan! We hebben de sterke indruk dat dit echt een genetische aanpassing is. Want ook in het relatief late voorjaar van 2013 legden de vliegenvangers rond 5 mei het gemiddelde eerste ei. Koolmezen bijvoorbeeld lijken als standvogels veel flexibeler om te springen met variatie in temperaturen tussen jaren. In koude jaren leggen die wat later, in warme voorjaren wat eerder. Bij een lange afstandstrekker als een Bonte Vliegenvanger is dat veel moeilijker, en we krijgen steeds meer bewijs dat je hier echt evolutie op snelle schaal aan het werk ziet.'

### Voorsprong

Om te kijken of het trek- en leggedrag echt in de genen zit of misschien toch ook een beetje in aangeleerd gedrag kijkt Both naar hoe deze kenmerken overerven. Met zijn promovendi doet hij ook experimenten om naar opgroeiomgeving te kijken. Want hoewel het stamboomonderzoek laat zien dat ouders die vroeg trekken ook jongen krijgen die dat doen, is het natuurlijk mogelijk dat dit niet in de genen zit maar in opgroeiomgeving. Om dit uit elkaar te trekken deed Both experimenten waarbij een deel van de vroege nesten werd 'gedwongen' om laat uit te komen. De versgelegde eitjes werden een tijdje koud gezet, voordat de moeder ze kon bebroeden. Als opgroeiomgeving een belangrijke rol speelt verwacht je dat deze kunstmatig verlate jongen zelf ook later gaan trekken, net als de jongen die van nature laat zijn. Both: 'Hoewel het idee makkelijk is, geeft ons onderzoek hier tot nu toe niet een heel duidelijk resultaat. In het eerste jaar was er wel een effect van het vertragen, maar de daaropvolgende jaren niet. Dat is deels het probleem, maar juist ook de lol van veldonderzoek: door omgevingsomstandigheden worden je resultaten vaak enorm beïnvloed. Je moet natuurlijk dan ook gaan meten wat de vogels eten in de verschillende jaren, en hoe dat voedselaanbod verandert. Daarom is het ook onzin om experimenten maar een enkel jaar uit te voeren, want dat zegt vaak maar weinig over hoe de wereld er in het algemeen uitziet. We hebben enorme behoefte aan mensen die goed en vooral langdurig kijken naar dieren in hun natuurlijke omgeving. Helaas staat dat in de wetenschap nogal onder druk. Maar we moeten gewoon tegen deze stroom inroeien, want anders komen we nauwelijks verder.'



# DE KLEI

*Wetenschapjournalist Rob Buiten maakt voor diverse media reportages over vogels en vogelaars. In de rubriek 'In de Klei' doet hij voor Sovon-Nieuws verslag van zijn ontmoetingen in het veld. De foto's zijn ook van Rob Buiten.*



## Zwart of bruin

Bij een volgende kast vangt Both een mannelijke vogel die er toch behoorlijk bruinig uitziet; als een vrouwtje eigenlijk. 'Ik snap je verwarring. Dat was jaren terug nog veel vaker zo. Toen zagen we bijna alleen maar van die bruinige mannetjes. Het mooie is dat wanneer je echt lang achter elkaar zo'n populatie in groot detail volgt, je allerlei veranderingen kan waarnemen. Deze verandering in verenkleed is bijna zeker ook evolutie in actie. Doordat we nu al jaren aan een goede stamboom werken, kunnen we laten zien dat zwartere vaders ook zwartere zonen krijgen. Dit kenmerk zit dus ook in de genen. Waarom we steeds meer van die zwarte genen in de populatie krijgen? Echt weten doen we dat nog niet, maar mijn favoriete hypothese heeft te maken met de arealausbreiding van de vliegenvangers de laat-

ste anderhalve eeuw. Pas honderd jaar geleden bereikten ze de Nederlandse oostgrens. Ze komen uit Midden Europa, waar ze samen voorkomen met Withalsvliegenvangers. Op die plek zijn bijna alle Bonte Vliegenvanger-mannen bruin, waardoor hybridisatie grotendeels wordt voorkomen. Met de arealausbreiding naar het westen, waar ze gen 'last' hebben van Withalsvliegenvangers, zijn de Bonte ontsnapt aan deze selectiedruk. Er is hier ruimte voor mooier gekleurde mannen. We hebben wat aanwijzingen dat die uit Groot-Britannië komen, want op de Hoge Veluwe en in Drenthe vingen we mooie zwart-witte mannen met een Britse ring, die nu hier broedden. Dit soort lange-afstandsdispersie komt vaker voor dan je denkt, hoewel de meeste vogels als ze eenmaal hebben gebroed wel terugkeren naar dezelfde broedplek.

## Ingehakte schedel

Ook het broedseizoen van 2015 heeft al een geweldige verrassing opgeleverd, vertelt Both. 'We doen dit onderzoek in het zuidwesten van Drenthe nu sinds 2007. Elk jaar ringen we zo'n 1500 jongen en hun ouders. In de jaren daarop zien we daar dan altijd weer veel oude bekenden van terug. Op basis van dat ringwerk kunnen we onder andere de overleving van deze vogels berekenen. Bonte Vliegenvangers worden niet zo oud. In het eerste jaar gaat al 80% dood. Van de overgebleven 20% overleeft ongeveer de helft het volgende jaar. Op die manier kun je berekenen dat de kans dat een vogel de vijf jaar haalt niet veel meer is dan 1%. Maar we hebben pas toch een man teruggevonden die bijna 8 jaar is geworden! Hij werd op 19 mei 2007 in een nestkast vlakbij het huis van Rob Bijlsma geboren. Vervolgens verloren we hem bijna vier jaar uit het oog. Pas in 2011 kwam deze vogel voor het eerst als broedvogel terug, op ongeveer 100 meter van zijn geboorteplek. Waarschijnlijk heeft hij al die tussenliggende jaren wél op en neer gependeld tussen Afrika en Drenthe. Dat is ieder jaar een retourtje van bijna 10.000 kilometer! Tussen 2011 en 2014 broedde hij hier ieder jaar succesvol. Hij bracht in totaal 22 jongen groot. Ook dit jaar kwam hij weer braaf terug, na zijn achtste rondje van 10.000 kilometer. Maar het is wel z'n laatste geworden, want dit jaar is zijn koppie ingehakt door een koolmees. Gevalletje 'onvoorzichtig'. Hij is een nestkast ingegaan terwijl er ook een koolmees thuis was. In sommige jaren sneuvelt op die manier wel 5% van alle mannelijke Bonte Vliegenvangers in onze nestkasten. Dit jaar waren de mezen vrij laat, en de vliegenvangers gewoon redelijk op tijd. Dat geeft meer gedoe om nestkasten, met dus soms fatale afloop. Deze vogel had wat mij betreft beter verdiend.'

# Internationale trends broedvogels Waddenzee wijzen op blijvende afnames

Veel kustbroedvogels van de Waddenzee nemen zorgelijk snel af, zoals de Strandplevier en Blauwe Kiekendief. Verschillende rapporten en andere publicaties wezen daar recent op. De nieuwste gegevens uit het TMAP-programma van het trilaterale samenwerkingsverband laten geen herstel zien. Sterker nog, diverse soorten hebben de mate van afname in de afgelopen jaren nog eens versneld.

Zoals figuur 1 laat zien, gingen tussen 1991 en 2011 19 van de 29 soorten broedvogels in de internationale Waddenzee in aantal achteruit. Afgezien van de fluctuerende aantallen Lachsterns gaat het bij al die soorten om significante afnames, soms met gemiddeld 6% per jaar (Grutto, Blauwe Kiekendief, Strandplevier). Watersnip, Bonte Strandloper en Kemphaan verdwenen als broedvogel uit grote delen van de Waddenzee op wat broedplaatsen in Denemarken na. Kemphanen worden bijvoorbeeld in de Nederlandse Waddenzee alleen nog met enige regelmaat aangetroffen in de Bandpolder en op Noord-Friesland buitendijks. Bonte Strandlopers worden incidenteel nog wel eens baltsend gezien, maar speurwerk om meer zekerheid omtrent broeden te krijgen loopt stevast op niets uit. Positieve uitzonderingen op de negatieve trends zijn een aantal kolonievogels. Populaties van Zwartkopmeeuw, Aalscholver, Lepelaar, Grote- en Kleine Mantelmeeuw en Stormmeeuw floreerden sinds 1991. De Zwartkopmeeuw blijft overigens in de Nederlandse Waddenzee een zeldzame verschijning, met in 2014 o.a. 6 paar in de uitbreiding van het natuurgebied Ruidhorn aan de Groninger kust. In 2015 staat de teller hier op 5. Ook Bergeend, Grote Stern en Dwergstern deden het op lange termijn en internationaal gezien goed.

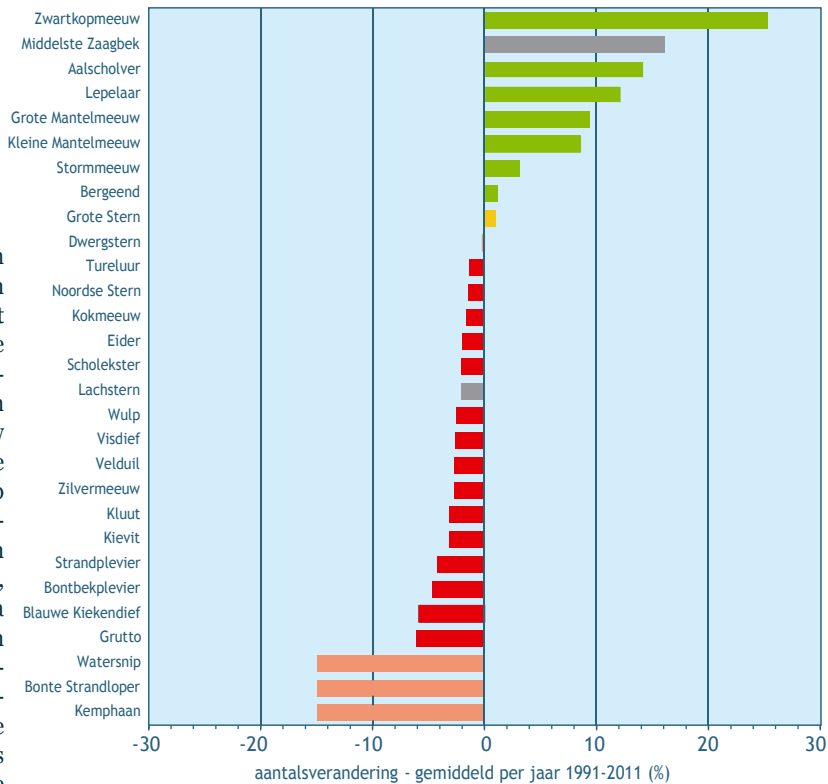
## Versnelde afname in de afgelopen tien jaar

In de laatste tien jaar (2002-2011) is de afname van verschillende soorten versneld. Dit geldt vooral voor Grutto, Blauwe Kiekendief, Scholekster, Eider, Noordse Stern en Tureluur. Bij de Stormmeeuw boog de trend na 2002 in de richting van een afname (zie verderop). Recent nam bij de meeste soorten die over de hele periode een toename lieten zien de groeisnelheid af. De Aalscholver, Lepelaar en Kleine Mantelmeeuw zijn daarvan de meest prominente voorbeelden. Lepelaar-onderzoeker Tamar Lok (RUG) voorspelde eerder op grond van de gegevens uit de Nederlandse Waddenzee een stabilisatie van de populatie (zie o.a. Limosa 82: 149-157). Het zijn ook vooral de kleinere popu-

laties in Nedersaksen en Sleeswijk-Holstein die bij deze soort nog duidelijk in de lift zitten. De afnemende groei van Kleine Mantelmeeuw past goed bij eerdere voorspellingen op grond van de slechte broedresultaten (Kees Camphuysen, NIOZ; zie Limosa 83: 145-159). Van de Aalscholver worden bij de hoogwaterertellingen in de Waddenzee al sinds 2005/06 dalende aantallen vastgesteld (zie Sovon-rapport 2015/01). Opvallend is verder dat de afname van Strandplevier tot staan lijkt gekomen. In de Nederlandse Waddenzee is deze soort ondertussen wel erg zeldzaam geworden en komt het totaal op dit moment amper boven de 10 broedparen.

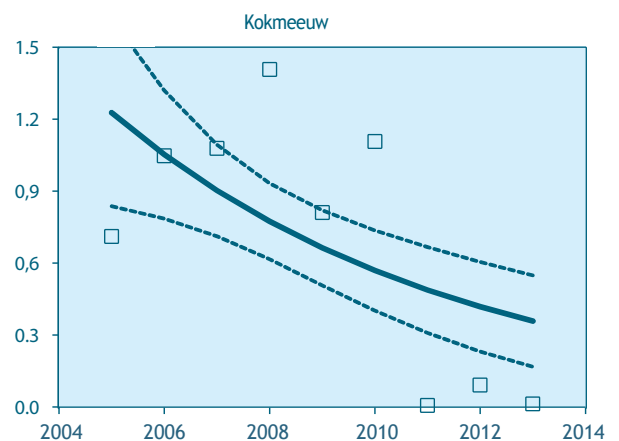
## Regionale verschillen

Tegenwoordig zijn we goed in staat om niet alleen nationaal, maar ook regionaal inzicht in aantalsontwikkelingen te krijgen, dankzij samenwerking met het CBS die vanaf 2014 een belangrijke rol heeft gekregen bij het bepalen van broedvogeltrends in de internationale Waddenzee. De trends leveren soms verrassende contrasten op, die bij nader onderzoek mogelijk opheldering kunnen verschaffen over welke mechanismen schuilgaan achter de waargenomen ontwikkeling. Zo is het opvallend dat de Nederlandse Waddenzee een positieve uitzondering vormt op de algehele afname van de Kievit (figuur 2). Vooral in de oostelijke Waddenzee laten Kieviten op lange termijn een toename zien van gemiddeld 4% per jaar, tegen dalende aantallen elders in de Waddenzee (incl. de westelijke Waddenzee in Nederland). Eerder bleek al dat Kieviten het in

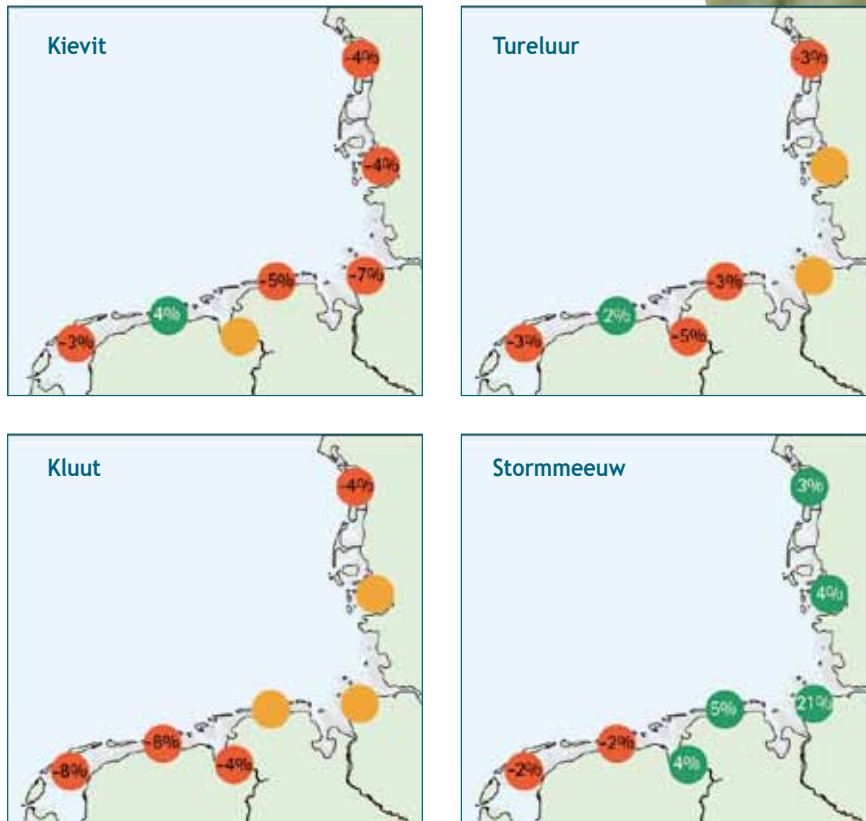
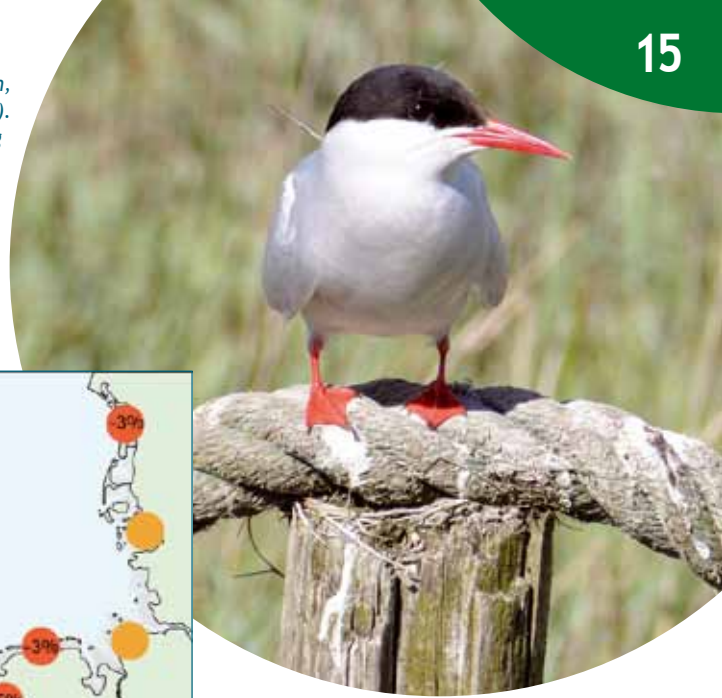


Figuur 1. Samenvatting van aantalsontwikkeling van broedvogels in de internationale Waddenzee, weergegeven als de gemiddelde jaarlijkse aantalsverandering. Groen: significant positieve trend; rood significant negatief, oranje stabiel en grijs geen significante trend door fluctuerende aantallen. Aantalsverandering van Watersnip, Kemphaan en Bonte Strandloper is arbitrair, omdat deze soorten te zeldzaam waren om goede trends te bepalen.

Figuur 3. Broedsucces van Kokmeeuw en Grote Stern in de Waddenzee, zoals gemeten in het Meetnet Reproductie (Sovon-rapport/WOT werkdokument in voorbereiding). Voor Kokmeeuw is de negatieve trend significant.



Noordse Stern,  
Hallig Norderoogsand (D).  
Foto: Kees Koffijberg



Figuur 2. Aantalsontwikkeling van broedvogels voor verschillende regio's binnen de internationale Waddenzee. Weergave als in figuur 1.

Nederland in de Waddenzee beduidend beter doen dan in het boerenland in het binnenland (zie Vogelbalans 2014). Zouden Kieviten profiteren van de minder intensieve manier van boeren op de kwelders en de polders op de eilanden? Een andere soort waarmee Nederland een uitzonderingspositie inneemt is de Stormmeeuw. In de Nederlandse Waddenzee is deze soort al sinds 2003 op z'n retour, tegen de algehele internationale waddentrend in. Pas heel recent lijkt ook in Duitsland en Denemarken sprake van een afname, zonder dat duidelijk wordt welke factoren deze aanstuurt (in de Nederlandse Waddenzee lijkt het broedsucces slecht).

Ook Kluut doet het in ons deel van de Waddenzee niet goed, overigens net als in Denemarken. In Duitsland daarentegen wist de soort zich tot voor kort redelijk goed te handhaven. Recent vertoont de broedpopulatie in Nedersaksen de eerste tekenen van krimp. Opvallend is verder de toename van een soort als de Tureluur in de oostelijke Waddenzee, mogelijk een uiting van de sterke uitbreiding van Zeekweek

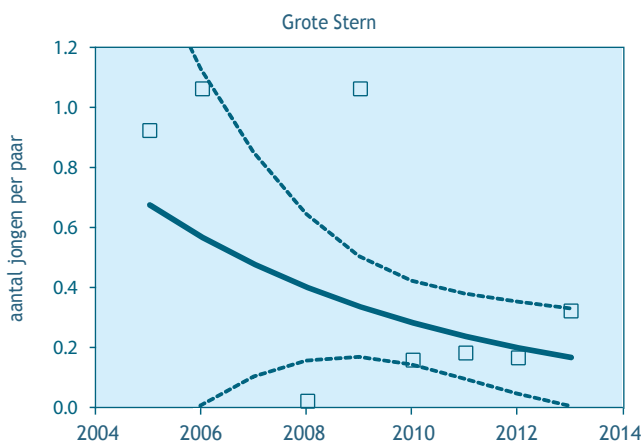
op de kwelder. Voor Tureluur is dat het favoriete broedhabitat. Buiten de oostelijke Waddenzee doet deze soort het vooral relatief goed in Sleeswijk-Holstein, eveneens een regio met veel door kweek gedomineerde kwelders.

#### Broedresultaten onder de maat

Bij veel soorten wordt de neergang vooral gestuurd door slechte broedresultaten. Een uitgebreide analyse van Sovon, NIOO en Vogeltrekstation liet vorig jaar zien dat de afname bij de meeste broedvogels wordt gestuurd door een lage reproductie, wat er op wijst dat veel problemen waar de broedvogels mee te maken hebben in de Waddenzee zelf liggen (zie Sovon-rapport 2014/18). Van de tien soorten die in het Meetnet Reproductie in de Waddenzee worden gevolgd, zijn er zeven die in de afgelopen decennia een afnemende aantal jongen produceerden. Al was de trend niet altijd significant vanwege de kleine steekproef. Bij Lepelaar, Kokmeeuw, Grote Stern, Visdief en Noordse Stern neigen de broedresultaten recent zelfs naar een nog slechtere situatie dan een aantal jaren geleden (figuur 3). Verhoogde predatiekansen op vooral het vasteland en toegenomen overstromingsrisico door stormvloed en in het broedseizoen zijn veel genoemde oorzaken voor de geringe jongenproductie. De rol van voedselaanbod voor diverse soorten is minder goed uitgezocht. Meestal is deze ook minder goed zichtbaar zonder speciaal onderzoek. Bij veel soorten lijkt voedsel-schaarste in ieder geval plaatselijk een rol te spelen.

#### Nieuwe maatregelen

De blijvende afname van broedvogels in de Waddenzee heeft inmiddels veel aandacht gekregen van de betrokken terreinbeheerders en andere instellingen die zich bezighouden met de Waddenzee. Zo startte Vogelbescherming Nederland samen met de terreinbeheerders in de Waddenzee onlangs het programma Rust voor Vogels,





## Kievit vliegt Grutto en Veldleeuwerik achterna

Jonge kievitkuikens zijn net geringd.  
Foto: Benny Middendorp

(vervolg van pagina 15)

Ruimte voor Mensen. Daarmee wordt ondermeer verbeteringen van de habitatkwaliteit van broedlocaties nagestreefd. Monitoringgegevens van broedvogels zullen hier worden gebruikt om de effecten in kaart te brengen. Op de Groninger kwelders liep in de afgelopen jaren een project om de mogelijkheden voor begrazing van de kwelder door vee uit te breiden, om zo de variatie in vegetatie te stimuleren. Daarbij is het moeilijker om positieve effecten voor broedvogels te constateren, omdat er geen project-specifieke monitoring werd opgezet. In veel van deze projecten blijft bovendien de rol van mogelijke voedselschaarste onduidelijk. Geschikt broedhabitat biedt alleen daar goede perspectieven, waar ook andere randvoorwaarden voor vestiging aanwezig zijn, zoals een goed voedselaanbod. En juist dat aspect wordt bij veel van de gebieden waarvoor plannen worden getroffen niet altijd duidelijk.

● **Kees Koffijberg**

Meer lezen:

> **Wadden Sea Ecosystem 35**

Veel van de informatie uit dit artikel werd ontleend aan het nieuwe voortgangsrapport van broedvogeltrends in de internationale Waddenzee (Wadden Sea Ecosystem 35), zie "News & service" > "Publications" op

[www.waddensea-secretariat.org](http://www.waddensea-secretariat.org).

Het gaat niet goed met de boerenlandvogels in Nederland. Zelfs de meest algemene onder hen, de Kievit, gaat nu hard achteruit en is bijna gehalveerd ten opzichte van 1990. Voor Sovon Vogelonderzoek Nederland en Vogelbescherming Nederland is dit aanleiding om extra aandacht voor deze soort te genereren door 2016 uit te roepen tot het Jaar van de Kievit. In dat jaar willen we proberen meer te weten te komen over de mogelijke oorzaken van de achteruitgang en in het bijzonder of het mogelijk is maatregelen te treffen om de overleving van de kuikens te verbeteren. De indruk bestaat namelijk dat kuikenoverleving de sleutelfactor is voor de Kievit.

Onder andere in Noord-Brabant en Noord-Holland wordt al enkele jaren geëxperimenteerd met maatregelen die de kuikens moeten helpen. Maar hoe kan achterhaald worden of die maatregelen effectief zijn? Daarvoor moet gemeten worden hoeveel kuikens groot worden (vliegvlug). Bij voorkeur willen we individuele kuikens volgen en kijken hoeveel daarvan vliegvlug worden en als ze dood gaan wanneer dat dan gebeurt. Via een pilot wordt dit seizoen uitgezocht of en hoe dat mogelijk is.

Zenderen van kuikens is een geschikte methode voor het aantonen van kuikenoverleving, maar dat is werk voor specialisten. Bovendien is aangetoond dat kievitkuikens met zenders een kleinere overlevingskans hebben. Daarom willen we nu proberen of we met kleurringen een goed resultaat kunnen behalen. Een paar vragen staan daarbij centraal:

- Kunnen kievitkuikens al vanaf dag 1 met kleurringen worden uitgerust zonder nadelige gevolgen voor het kuiken?
- Is het doenlijk voor vrijwilligers om deze ringen frequent af te lezen?
- Verschilt de afleeskans per leeftijd en gewas?

In totaal worden dit voorjaar in vijf gebieden kievitkuikens met lichtblauwe codevlaggetjes uitgerust. Dit gebeurt door ervaren

ringers. Voor het aflezen van de vlaggetjes wordt samengewerkt met lokale vrijwilligers. Zij proberen minimaal drie keer per week de gezinnen met gekleurde kuikens terug te vinden en af te lezen. Daarbij wordt bij de observaties extra aandacht besteed aan de gedragingen van de kuikens om vast te stellen of ze hinder ondervinden van de vlaggetjes.

De eerste indrukken zijn dat de kuikens geen hinder van de vlaggetjes ondervinden. Het aflezen is een tijdrovend klusje. Meestal moet worden gewacht tot de kuikens op een wat open stukje komen waardoor de poten en dus het vlaggetje zichtbaar worden. Dat hangt dus sterk af van het gewas waarin de kuikens rondlopen. Een extra hulpmiddel hierbij kan filmen of digiscopen zijn.

De signalen over de overleving van de kuikens verschillen van gebied tot gebied, maar over het algemeen is deze laag. De indruk is dat de combinatie van harde wind, weinig neerslag en lage voorjaarstemperaturen de kuikens geen goed hebben gedaan. Wellicht dat predatie ook een rol speelt. Uit voorlopige nestgegevens van LandschappenNL komt naar voren dat de predatie onder legfels dit jaar twee maal zo hoog is als voorgaande jaren. Een mogelijke verklaring is dat door het hoge muizenaanbod afgelopen winter het aantal predatoren dit jaar hoger is dan normaal. Nu de aantallen muizen zijn ingestort schakelen de predatoren noodgedwongen over op de weidevogellegfels. Een soortgelijk mechanisme is in Noord-Europa bekend van de lemmingen.

Deze zomer zullen de resultaten van de pilot worden uitgewerkt. In september zal worden beslist of dit experiment in 2016 op grotere schaal zal worden herhaald. Ben je hier nieuwsgierig naar en zou je in 2016 willen bijdragen, kom dan naar de Landelijke Dag op 28 november 2015. Daar zullen de plannen voor het Jaar van de Kievit bekend worden gemaakt.

● **Wolf Teunissen & Jouke Altenburg**



## kort projectnieuws

# Kwartelkoningen steeds later?

Een aantal jaren geleden was het bijna jaarlijks rond 30 april raak: de melding van de eerste knerpemde Kwartelkoning. Dat beeld is in de afgelopen jaren wat aan het veranderen. Afgezien van wat ons betreft onzekere waarnemingen op 15 april en 30 april (waarneming.nl), werd het afgelopen voorjaar de eerste Kwartelkoning pas gehoord op 10 mei. Zowel de eerste waarneming, als de eerste drie waarnemingen (minder gevoelig voor uitschieters) laten vooral vanaf 2012 een verlating zien (figuur 1). Een relatie met het uiteindelijke aantal territoria lijkt niet aanwezig: in 2012 ging het om 260 territoria, in 2013 en 2014 om resp. 106 en 107. Waarom Kwartelkoningen laat zijn (of laat gaan roepen) is niet duidelijk.

In Duitsland was dit jaar van een late aankomst weinig te merken. De eerste vogel werd reeds op 24 april gehoord ([www.ornitho.de](http://www.ornitho.de)). In voorgaande jaren (2012-2014) tussen 24 april en 28 april, dus steeds een fractie eerder dan bij ons. Het moment met meerdere waarnemingen (9 mei) was dit jaar ook vergelijkbaar met voorgaande jaren.

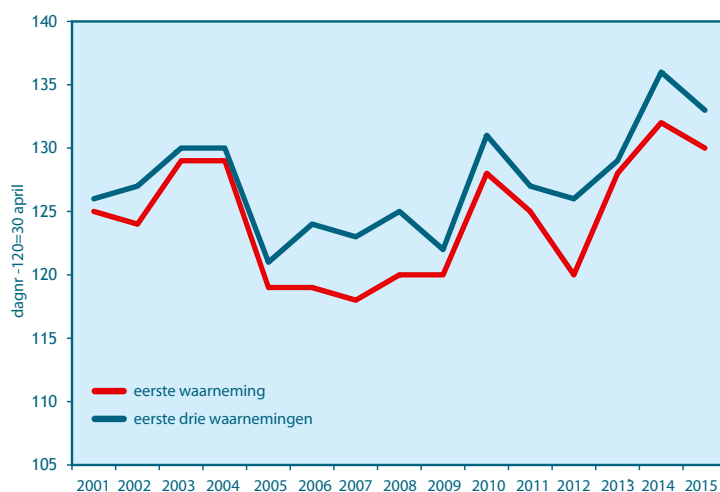
Ook dit jaar zijn er weer twee landelijke kwartelkoning-tellingen gepland, en wel op 29/30 mei (samenvallend met tweede Nacht van de Rallen) en 19/20 juni. Waarnemingen kunnen zoals gewoonlijk online worden gemeld: <http://s1.sovon.nl/kwartelkoning/kwartelkoning.asp>

Voer in ieder geval de eerste waarneming van een locatie hier in, omdat we per roepplaats wat extra gegevens vragen, en de terreinbeheerders direct kunnen meekijken of actie nodig is om uitmaaien te voorkomen (latere waarnemingen kun je ook via waarneming.nl doorgeven, de bestanden van Sovon en waarneming.nl worden na het seizoen gecombineerd). Via [www.kwartelkoning.nl](http://www.kwartelkoning.nl) is meer informatie te vinden over beschermingsmaatregelen.

● Kees Koffijberg & Jan Schoppers



Kwartelkoning.  
Foto: Harvey van Diek



Figuur 1. Aankomst van Kwartelkoningen in Nederland. Weergegeven is de datum met de eerste en de eerste drie roepende vogels.

## Gezocht: Vrijwilliger van het Jaar 2015

Wie wordt de opvolger van Fred van Vemden, Jan Kramer, Harry van Vugt, Henk Castelijns, Henk Klaassen en Adri Remeeus? Voor de zevende keer zijn we op zoek naar bijzondere vrijwilligers die in aanmerking komen voor de titel 'Vrijwilliger van het Jaar'. Kandidaten in 2015 zijn personen die zich op een opmerkelijke en belangeloze manier inzetten voor vogelonderzoek. Dat hoeft niet per sé al tientallen jaren, ook kandidaten die in een korte periode iets bijzonders hebben neergezet, komen in aanmerking. Kent u zo'n vrijwilliger die enthousiast alle energie en tijd steekt in één of meerdere Sovon-telprojecten, of zich op een andere manier verdienstelijk maakt voor vogels en vogelonderzoek, meld hem of haar dan aan! Ja, ook 'haar': na zes manlijke winnaars zou de jury het leuk vinden om ook

eens een vrouw in het zonnetje te zetten ... dus kom maar op met die vrouwelijke kandidaten (maar mannen zijn natuurlijk even welkom)!

Tijdens de Landelijke Dag op zaterdag 28 november wordt aan de winnaar de Zilveren Zwaluw en een prachtig schilderij van Elwin van der Kolk overhandigd.

Kijk op [www.sovon.nl/vrijwilligervhj](http://www.sovon.nl/vrijwilligervhj) voor het reglement en het aanmeldformulier. Aanmelden kan tot 15 september.

● Carolyn Vermanen

## Duitse broedvogelatlas

Na de verschillende atlassen van afzonderlijke deelstaten, verscheen eind april de *Atlas Deutscher Brutvogelarten*. Daarmee ligt nu het eindresultaat van het project "ADEBAR" van 2005-2009 op tafel. En opnieuw hebben de oosterburen het voorelkaar gekregen, na het verschijnen van een Ringatlas eind 2014, een kloek en degelijk boekwerk te presenteren. Voor de broedvogelatlas wisten de Stiftung Vogelwelt Deutschland en het Dachverband Deutscher Avifaunisten (DDA, Duitse zusterorganisatie van Sovon) ruim 400.000 uren veldwerk van vrijwilligers in een bijna 4 kilo (!) wegende atlas te bundelen. Het is voor het eerst dat er voor Duitsland als geheel een broedvogelatlas is gemaakt op basis van gericht veldwerk met een uniforme methodiek.

Vanuit Nederlands perspectief is een atlas van het grootste buurland uiteraard een spannende bron van informatie. En ondanks de iets grovere schaal van atlasblokken tegenover de eerder verschenen atlassen van bijv. Nedersaksen en Noordrijn-Westfalen geeft de nieuwe atlas nu een blik op de verspreiding van broedvogels in een groot deel van Midden-Europa. We hebben het dan over 280 soorten en naar schatting 80 miljoen broedparen (ter vergelijking: in Nederland ging het in 1998-2000 om 236 soorten en ruim 10 miljoen broedparen).

De atlas is klassiek opgebouwd. Een groot deel van het boek vormen uitgebreide soortbesprekingen, sommige beslaan zelfs vier pagina's. Een pluspunt tegenover de deelstaatatlassen is namelijk dat bij de algemenere soorten niet alleen de kaarten met gemodelleerde verspreidingsbeelden worden gepresenteerd, maar ook een combikaart met de daadwerkelijk waargenomen verspreiding. Bij de atlas van Nedersaksen bijvoorbeeld, was dit een gemis (modellen voorspellen Gaaien op Waddeneilanden waar ze niet voorkomen). Bij veel soorten worden verder trends in aantallen gepresenteerd, en wordt een vergelijking met de verspreiding rond 1985 gemaakt. Een uitgebreide bijlage geeft o.a. inzicht in de aantalsschattingen per deelstaat en trends in aantallen op basis van het Duitse CES project.

Op de website van de DDA is een uitgebreide leesproef te bekijken: <http://www.dda-web.de/downloads/adebar/>

**De atlas kost € 98,-.**  
**Voor die prijs krijgt u een boekwerk van 800 pagina's met gedegen bindwerk en een harde kaft.**  
**Een stevige boekenplank is een vereiste!**

ISBN 978-3-9815543-3-5

### Aanbieding

De atlas is via de Sovon-webwinkel te bestellen. Bestelt u voor 1 september, dan betaalt u geen € 6,95 verzendkosten.

## De grutto Albert Beintema

Als er een vogelsoort is die het verdient om uitgeroepen te worden tot de vogel van Nederland, dan is het de Grutto. Maar inmiddels gaat het helemaal niet zo goed met hem; het boerenland is zodanig veranderd dat Grutto's daar niet meer kunnen leven. In veertig jaar tijd is twee derde van de Grutto's uit Nederland verdwenen.

Albert Beintema beschrijft hoe Grutto's hun jongen grootbrengen en hoe ze op spectaculaire wijze naar Afrika trekken. Hij laat zien hoe bijzonder deze vogel is en hoe belangrijk hij is als symbool voor de natuur en het cultureel erfgoed. Het is aan ons om te beslissen of wij de Grutto willen behouden. Beintema heeft zijn keuze al gemaakt, al was het alleen maar omdat er niets mooiers te bedenken is dan een groepje baltsende Grutto's die luid schreeuwend door een mooie voorjaarslucht boven een bloemrijke weide achter elkaar aan jakkeren.

**De grutto telt 272 blz., kost € 21,99**

**en verschijnt ook als e-book.**

**Uitgever Atlas Contact; ISBN 9789045029443**

## Mijn Reigerparadijs. Vogels zien, beleven en tekenen

Een multimediaal natuur- en kunstboek. Twee jaar lang schilderde, tekende, etste en filmde kunstenaar Erik van Ommen reigers in alle soorten en maten, van Nederland tot Griekenland en de Mauritaanse Banc d'Arguin. Het resultaat is een prachtig boek met schitterend werk van zijn hand. Inclusief tips en trucs om zelf vogels te tekenen en korte videofilms waarin de kunstenaar zelf aan het werk is. De combinatie van de kunstwerken, films én persoonlijke teksten biedt een prikkelende ontdekkingsreis voor kunst- en natuurliefhebbers.

In *Mijn Reigerparadijs* geeft Erik van Ommen een kijkje in de keuken: videobeelden van zijn reizen en van zijn teken-tips zijn te zien via directe links vanaf smartphone of tablet.

***Mijn reigerparadijs***  
**- vogels zien, beleven en tekenen wordt uitgegeven door de KNNV Uitgeverij, telt 112 pagina's en kost € 34,95**

ISBN: 9789050115308

Albert Beintema  
De grutto



## Dat gevederde ding

Het raadselachtige leven van vogels  
**Noah Strycker**

Vogels zijn zeer intelligente dieren; hun slimheid manifesteert zich op een andere manier dan bij de mens, maar dat is nog nauwelijks onderzocht. Langzamerhand komt men meer te weten over de geheime wereld van vogels en dit biedt fascinerende nieuwe inzichten over de werking van hun geheugen, hun reukvermogen en hun artistieke vaardigheden.

Aan de hand van persoonlijke anekdotes, recent wetenschappelijk onderzoek en kleurrijke verhalen uit het verleden beschrijft Strycker onder andere het wonderlijke vermogen van duiven om de weg terug te vinden, het adembenemend luchtballon van spreeuwen, het liefdesleven van albatrossen en de diepgewortelde angst van pinguïns voor het donker. Daarmee wordt zichtbaar dat vogels een veel rijker, intellectueler, gewiekster en emotioneler leven genieten dan wij ooit hadden kunnen bevroeden.

*Dat gevederde ding* wordt uitgegeven als paperback, telt 288 blz., kost € 24,99 en verschijnt ook als e-book. Uitgever Atlas Contact;

ISBN 9789045029214

NOAH  
STRYCKER DAT  
GEVEDERDE  
DING



Het RAADSELACHTIGE  
LEVEN van VOGELS

## Vrije vogels.

*Dynamiek in de vogelstand van Zuid-Kennemerland en Haarlemmermeer*

'Vrije Vogels' geeft een actueel beeld van het vogelleven in deze Randstadregio. Aan de hand van thema's als de vliegveiligheid rond Schiphol, broedende meeuwen op daken, de opkomst van de Halsbandparkiet, Lepelaars die nestelen in bomen, de inzet van vogelaars om zeldzame soorten een goede overlevingskans te bieden, het ontstaan van het Kennemermeer bij de Zuidpier en nieuwe ontwikkelingen in de duinen, de landgoederen en de polders bespreken 16 auteurs op onderhoudende wijze de veranderingen in de afgelopen twintig jaar. Broedende ganzen, IJsvogels, Kerkuilen, Slechtvalken, Lepelaars en Haviken waren twintig jaar geleden een zeldzaamheid. Nu ziet men ze regelmatig. Anderzijds zijn Grutto's schaars geworden boven de weilanden en ontbreekt het blijde mussengejilp in grote delen van stad en dorp.

Het boek bevat tevens een beknopt, maar compleet overzicht van alle 374 waargenomen vogelsoorten in Zuid-Kennemerland en Haarlemmermeer, en is rijkelijk voorzien van schitterende vogelfoto's en kaarten. *Vrije vogels* is een uitgave in eigen beheer van Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland en mede mogelijk gemaakt door het Rob Goldbach Publicatie Fonds.

*Vrije vogels* is te bestellen via [www.vwgzkl.nl/boek](http://www.vwgzkl.nl/boek) en kost € 20,-.

ISBN/EAN: 978-90-76241-41-8.



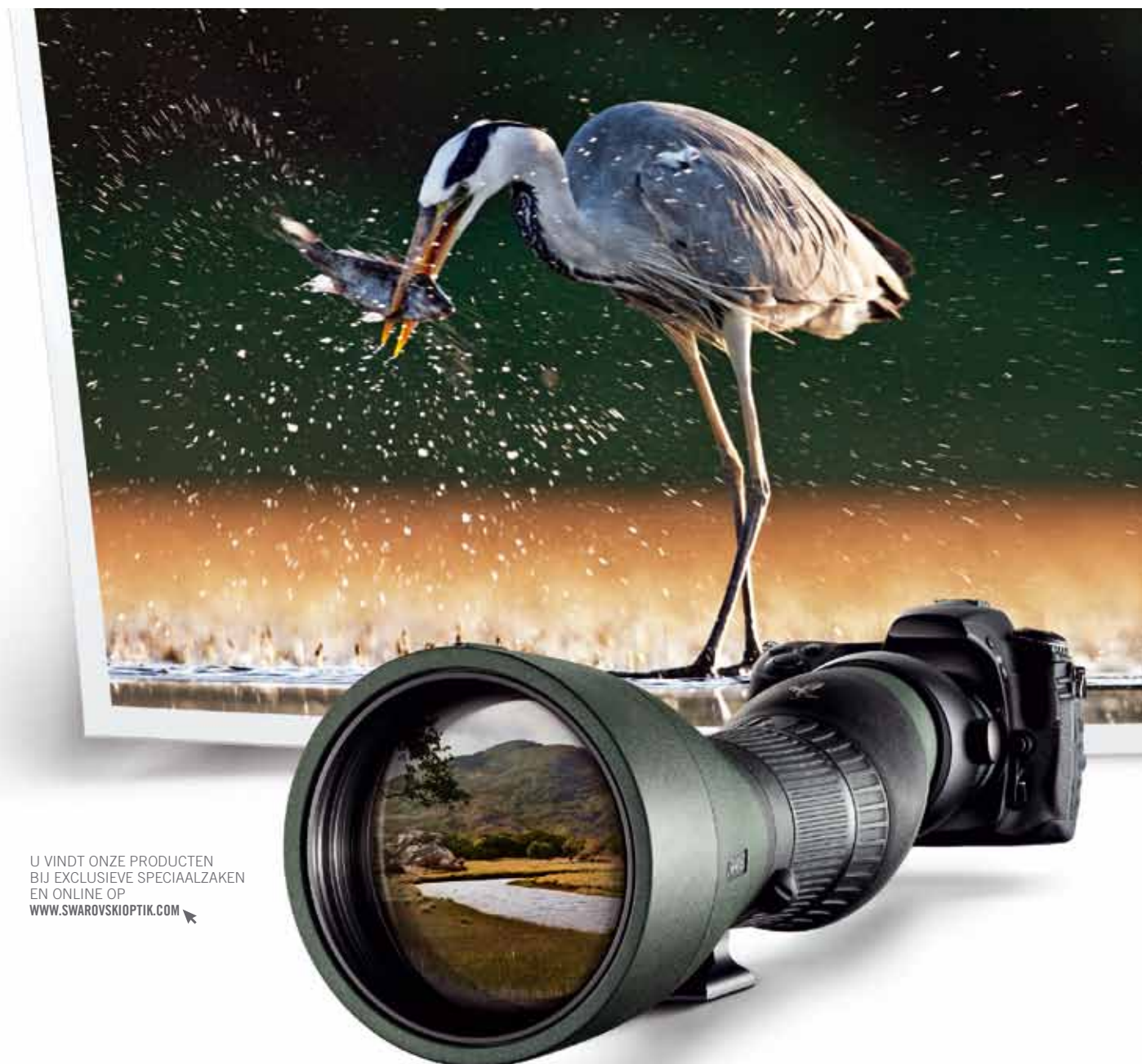
## Limosa specials Akkervogels en Bird Tracking

'Bird tracking' en 'Akkervogels' zijn de titels van twee speciale, dubbeldikke themanummers van Limosa die eind 2013 en 2014 verschenen. De titels spreken voor zich en bieden meer dan 200 pagina's boordevol informatie en leesplezier.

Voor wie ze nog niet heeft of cadeau wil doen aan een collega vogelaar, zijn beide nummers samen of los te bestellen via [Sovon.nl/webwinkel](http://Sovon.nl/webwinkel).

Samen voor  
€ 12,50

Inclusief verzendkosten  
[sovon.nl/webwinkel](http://sovon.nl/webwinkel)



U VINDT ONZE PRODUCTEN  
BIJ EXCLUSIEVE SPECIAALZAKEN  
EN ONLINE OP  
[WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM](http://WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM)

## DE TELESCOOP EN DE CAMERA VERENIGD **LEG HET *WONDER*** **VAN DE NATUUR VAST**

Een blauwe reiger zoekt naar voedsel in het ondiepe water van de rivieroever. Hij is duidelijk slanker dan andere soorten reigers en heeft een opvallend verenkleed met een subtiel blauwgrijze tint. Het lange wachten op momenten zoals deze wordt beloond. Met de TLS APO van SWAROVSKI OPTIK wordt je wens om onvergetelijke momenten met anderen te delen werkelijkheid. Deze digiscoping-adapter verbindt je SLR- of systeemcamera snel en eenvoudig met je STX-telescoop. Zo kun je altijd snel wisselen tussen observeren en fotograferen. SWAROVSKI OPTIK – momenten intenser beleven.



**SWAROVSKI**  
**OPTIK**

SEE THE UNSEEN  
[WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM](http://WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM)



**Dobry Den**  
www.dobryden.nl  
085-7853820  
info@dobryden.nl

ook  
individuele  
reismogelijkheden  
en  
maatwerk met  
lokale gidsen

**Vogelreizen 2015/16**

**Zweden** (garant vertrek)  
Falsterbo, vogeltrek 26-9-15

Nu al gepland in 2016.  
Neem vrijblijvend een optie.

**Roemenië** Donaudelta-Macin-Histria  
**Hongarije** Bükk-Tisza-Hortobagy  
**Polen** Biebrza en Bialowieza  
**Engeland/Schotland**  
Farne Islands-Bass Rock-Cheviot Hills

*kleine groepen, vroegboekorting, deskundige reisleiding  
Wij reizen per trein of minibus naar onze vogelreisbestemmingen.*

## Help mee, steun de Vogelatlas!

Wordt ook soortsponsor of donateur van  
de Vogelatlas en help de totstandkoming van  
de Vogelatlas naderbij te brengen.  
Ga naar [sovon.nl/steundeatlas](http://sovon.nl/steundeatlas)  
en draag je steentje bij!



Reis in 2015 met ons mee!  
Vraag de gratis reisgids aan!  
MET 70 GROEPSREIZEN, 16 FOTOREIZEN,  
40 EXPEDITIECRUISES & 6 WEEKENDEN IN NEDERLAND

Vogel- en natuurreizen  
naar wereldwijde bestemmingen

**Een selectie van onze najaarsreizen 2015:**

GROEPSREIZEN	VERTREK	DUUR	PRIJS
Noord-Spanje: Wolven, Beren, zeevogels en zeezoogdieren!	26 aug 15	8	1850,-
Dutch Birding reis: [Roof] vogeltrek over Batumi, Georgië	1 sept 15	9	1660,-
Peru - Manu Road en Amazone	8 sept 15	21	5995,-
Lesbos in het najaar	11 sept 15	8	1395,-
Zuid-Portugal in het najaar	29 sept 15	8	1395,-
India - op zoek naar Sneeuwluipaard	9 okt 15	14	2995,-
Azoren	15 okt 15	10	1950,-
Spanje, Pyreneeën	3 nov 15	7	1395,-
Namibië	4 nov 15	15	3995,-
Gambia	11 nov 15	15	2395,-
Oman	19 nov 15	10	2845,-
Madagaskar	19 nov 15	16	4395,-
India, vogels en tijgers	25 nov 15	16	2995,-
Colombia	29 nov 15	19	5750,-
Kenia en Tanzania	1 dec 15	16	4695,-
Sri Lanka	1 dec 15	17	3195,-
Spanje, Kraanvogels en meer in Extremadura	16 dec 15	7	1295,-
<b>FOTOREIZEN</b>			
Brazilië fotoreis	10 sept 15	14	3950,-
India fotoreis	1 dec 15	16	2995,-
<b>CRUISES</b>			
Spitsbergen - Groenland - IJsland	3 sept 15	13	4400,-
Expeditiecruiis IJsland - Fair Isle - Vlissingen/ Hansweert	22 sept 15	7	va 1190,-
Papoea Nieuw Guinea, Bismarck, Bougainville en de Solomoneilanden	11 okt 15	14	5800,-
De geheimen van de Solomoneilanden en Vanuatu	23 okt 15	12	5000,-
Lofoten, Noorwegen - Noorderlicht	6 nov 15	8	1630,-
Birding Down Under - een onvoorstelbaar zeevogelparadijs!	15 nov 15	19	8800,-
Lofoten, Noorwegen - Noorderlicht rondom Senja	20 nov 15	8	1630,-
<b>WEEKENDEN IN NEDERLAND</b>			
Texel	28 aug 15	3	345,-
Schiermonnikoog	16 okt 15	3	345,-
Zeeland	27 nov 15	3	330,-

www.birdingbreaks.nl • T (020) 779 2 20 30 • E [info@birdingbreaks.nl](mailto:info@birdingbreaks.nl)

**GGTO** Kijk ook eens op onze facebookpagina voor actuele foto's en nieuws over onze reizen!

## De Biskaje Pelagic

Madeira - Golf van Biskaje - Zeeland



REISPERIODE: mei 2016  
9 dagen volpension vanaf €895,- p.p.  
Alle huttypen nog beschikbaar!

Walvissen, dolfijnen en zeevogels met heerlijk zomerweer!



www.ineziatours.nl/sovon  
info@ineziatours.nl  
0597-431405 **GGTO**

**INEZIA TOURS**  
vogelreizen, natuurreizen en meer

## ARAGON Natuurreizen



### Vogelreizen Spanje 2015:

Tarifa, vogeltrek, 19 t/m 25 september  
Wolven- en vogels - NW Spanje, 04 t/m 10 oktober  
Noordoost - Spanje, kerst/nieuwjaar 2015/16

### Vogelreizen Spanje 2016:

Extremadura winter, 20 t/m 24 januari  
Iberische lynx-Z Spanje, 06 t/m 12 februari  
Mallorca & Cabrera, mei

**Fotoreizen:** Spaanse Pyreneeën, hele jaar  
**Maatreizen / eigen groep:** vogel/natuurreis in  
Spanje met eigen gids

**Vakantiehuis** in Sipán, Spaanse Pyreneeën.

**www.aragonnatuur.com**

Vogelreizen met Kees Woutersen: (0031)619123999



# MeoPro 80 HD

€ 1.599,-

**De MeoPro 80 HD biedt high-definition prestaties voor een ongekend lage prijs.**

Het 80 mm HD Fluoride objectief levert een ongelooflijke resolutie, helderheid en levendige kleuren. Dankzij het Fluoride glas zijn ook chromatische aberraties (CA) vrijwel niet zichtbaar. Het geïntegreerde 20-60x zoom oculair geeft zelfs bij veraf gelegen onderwerpen een zeer helder en contrastrijk beeld, scherp van rand tot rand. Dankzij de CentricDrive® scherpstelring is de bediening eenvoudig en snel, zelfs met handschoenen aan. De compacte, met rubber beklede, magnesium behuizing is zeer mooi vorm gegeven, waterdicht en gebouwd voor jarenlange fantastische observaties.

EUROPEAN  
OPTICS  
since  
1933



**Technolyt**®

E: [info@technolyt.nl](mailto:info@technolyt.nl)  
T: +31(0)75 647 45 47  
I: [Technolyt.nl](http://Technolyt.nl)

ONDERDEEL VAN DE WAY GROUP



**meopta**

[www.meopta.com](http://www.meopta.com)

## Volgend jaar weer?

Hoe groot is de kans is dat deze Kleine Karekiet ook volgend jaar weer zingt? Dat hangt voor een belangrijk deel af van de wintersituatie in West-Afrika. Van soorten als Purperreiger en Rietzanger is al langer bekend dat hun overleving samenhangt met de hoeveelheid neerslag in de Sahel. Als daar in het najaar genoeg neerslag valt, nemen hun overlevingskansen toe. Bij Kleine Karekieten die vanaf 1994 op Constant Effort Sites (CES) in ons land zijn geringd, blijkt hetzelfde te spelen. De regenval verklaart 25% van de variatie in de overlevingskans van volwassen vogels en 23% van jonge vogels.

Nederlandse Kleine Karekieten overwinteren waarschijnlijk voor het grootste deel in de mangrovebossen langs de kust van Senegal tot aan Guinea-Bissau, zo bleek onlangs uit intensief telwerk aldaar. Als er in de Sahel weinig regen valt in nazomer en najaar, geldt dat doorgaans ook voor de West-Afrikaanse kust. Droge seizoenen pakken negatief uit voor de karekieten, die in de winter problemen krijgen met het aanleggen van een vetvoorraad voor de voorjaarsstrek. Door de droogte zijn er dan simpelweg te weinig insecten te vinden en is de kans op sterfte groter.

Je zou dus verwachten dat de aantallen broedende Kleine Karekieten lager uitvallen na een droge Sahelwinter. Dat blijkt niet zo te zijn; tijdens broedvogelinventarisaties worden dan niet significant minder territoria vastgesteld. Blijkbaar zijn er nog andere factoren van invloed op de Nederlandse populatie. Zoals het aantal jongen dat de karekieten succesvol weten groot te brengen. Dat kan sterk wisselen en is afhankelijk van onder meer het voorjaarsweer. Maar wil deze 'Kleine Kar' volgend jaar weer zingen, dan is een natte Sahel dus van levensbelang.

De volledige analyse over de Kleine Karekiet is te lezen in het broedvogelrapport 2013.

> [sovon.nl/broedvogels2013](http://sovon.nl/broedvogels2013)

Foto: Harvey van Diek

